

رئاسة الشؤون الدينية
بالمسجد الحرام والمسجد النبوي

التَّحْقِيقُ وَالْإِبْصَاحُ لِكَثِيرٍ مِنْ مَسَائِلِ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ وَالزِّيَارَةِ عَلَى ضَوْءِ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ

Ўзбек

Ўзбекчи

Қуръон ва Суннат асосида ҳаж, умра ва зиёратга оид масалаларнинг таҳлили ва ИЗОҲИ

Абдулазиз ибн Абдуллоҳ ибн Боз

**Қуръон ва Суннат асосида
ҳаж, умра ва зиёратга оид
масалаларнинг таҳлили ва
ИЗОҲИ**

Муаллиф

Абдулазиз ибн Абдуллоҳ ибн Боз

Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм

Муқаддима

Яккаю ягона Аллоҳ таолога мақтовлар ва ўзидан кейин пайғамбар бўлмаган Муҳаммад саллоллоҳу алаҳи ва салламга салавот ва саломлар бўлсин!

Аммо баъд:

Қўлингиздаги қўлланма¹

Аллоҳ таолонинг китоби Қуръони Карим ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатлари асосида ҳаж, умра ва зиёратларга оид кўп масалаларнинг тадқиқи ва изоҳини ўз ичига жамлаган қисқача китобдир. Ушбу масалаларни аввало ўзим учун сўнгра фойдаланишни хоҳлаган мусулмонлар учун жамладим. Китобдаги масалаларни далиллар асосида ёздим.

Энг биринчи нашр 1363-ҳижрий йил

¹ нашр 1417 ҳижрий йил муаллиф раҳимахуллоҳга тақдим қилинди ва бир неча мажлисда ўнглаб чиқдилар. Охирги мажлис: 12/12/1418 ҳижрий йилга тўғри келди.

подшоҳ Абдулазиз ибн Абдурахмон Ал-Файсол ҳомийлиги остида чоп этилди. Аллоҳ у зотнинг руҳини шод қилсин ва қабрини нурга тўлдирсин.

Сўнгра мен китобдаги баъзи масалаларни соддалаштирдим. Таҳқиқ (аниқлаш) қилишга муҳтож бўлган ўринларга қўшимчалар киритдим. Сўнгра мусулмонлар бу қўлланмадан фойда олишлари учун яна бир бор нашр қилишга қарор қилдим ва уни: «Ҳаж, умра ва бошқа зиёратлар борасида Қуръон ва суннат ҳукмлари», деб номладим. Сўнгра фойдаси кўпроқ бўлиши учун унга муҳим қўшимчалар ҳамда фойдали танбеҳларни қўшдим ва бир неча марта нашр қилинди.

Аллоҳ таолодан бу китобнинг манфаатини умумий қилишини, меҳнатларимизни ёлғиз У Зотнинг юзи учун қилишни ҳамда Унинг ҳузурида ютуққа эришиб наъим жаннатларига олиб киришини сўрайман. У Зотнинг Ўзи бизга кифоя ва У қанчалик ҳам яхши вакил. Улуғ ва Олий Аллоҳдан ўзга бирор кимсада на куч ва на бир нарсани ўзгартиришга ҳол йўқдир.

Муаллиф

Абдулазиз ибн Абдуллоҳ ибн Боз

Саудия Араб мамлакатининг муфтийси,
уламолар кенгаши раиси ҳамда илмий
изланишлар ва фатво идорасининг раҳбари.

Китоб хутбаси

Оламларнинг Рабби Аллоҳга ҳамдлар
бўлсин! Оқибат тақводорлар учундир.
Аллоҳнинг бандаси ва пайғамбари

Муҳаммадга ва у кишининг аҳли оилалари ва барча асҳобларига салавот ва саломлар бўлсин!

Аммо баъд:

Бу ҳаж ва унинг фазли, ундаги одоблар ва ҳаж учун сафар қилмоқчи бўлганлар нималар қилиши кераклиги ҳақида қисқача қўлланма. Шу билан бирга ҳаж, умра ва зиёратга оид кўп масалаларнинг қисқача баёнини ҳам ўз ичига олган. Дарҳақиқат, мен бу китобда Аллоҳнинг китоби ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатлари далолат қилган масалаларни мусулмонларга насиҳат ва Аллоҳ таолонинг:

﴿وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ 55﴾ [الذاريات: 55]

«Ва эслатинг! Албатта, эслатиш мўминларга манфаат берур». [Зарият сураси 55-оят]

﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا

تَكْتُمُونَهُ...﴾ [آل عمران: 187]

«Аллоҳ китоб берилганлардан,

албатта, уни одамларга баён қиласиз ва беркитмайсиз, деб аҳд олганини эсланг».
[Оли Имрон сураси 187-оят]

﴿...وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى...﴾ [المائدة: 2]

«Яхшилик ва тақво йўлида ҳамкорлик қилинг», деган оятларига амал қилган ҳолда жамладим. [Моида сураси 2-оят]

Шу билан бирга Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ворид бўлган саҳиҳ ҳадисда: «Дин насиҳатдир», – деб уч марта айтдилар. «Ким учун», – дейилди. «Аллоҳга, китобига, расулига, мусулмонлар имомлари ва оммаларига», – дедилар.¹

Тобароний Ҳузайфа разияллоҳу анҳудан ривоят қилади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Мусулмонларнинг ишларига эътибор бермаган киши улардан эмас. Аллоҳ, китоби, расули, мусулмонлар имомлари ва оммаларига насиҳатчи бўлган ҳолда тонг оттириб кеч киргизмаганлар

¹ Имом Аҳмад Тамим Ад-Дорий ҳадиси билан «Шомликлар муснади» китобида 16499-рақамда ривоят қилганлар ва Имом Муслим «Иймон» китобида 55-рақам билан «Дин насиҳатдир» бобида ривоят қилган.

улардан эмас», – деганлар.¹

Аллоҳдан бу қўлланмани ўзим ва мусулмонлар учун манфаатли қилишини ва Унинг йўлидаги меҳнатларимизни Ўзининг юзи учун қилишимизни ҳамда Унинг ҳузурида ютуққа эришиб наъим жаннатларига киритишини сўраймиз. У Зотнинг Ўзи эшитувчи, дуоларни ижобат қилувчидир. Унинг Ўзи бизга кифоя ва У қанчалик ҳам яхши вакил.

Боб

Ҳаж ва умранинг вожиблиги ҳамда уни адо этишга шошилиш ҳақидаги далиллар

Аллоҳ менга ва сизларга ҳақни билиб унга эргашишга тавфиқ берсин! Билингки, Аллоҳ таоло бандаларига ҳажни фарз ва Исом динининг арконларидан бири қилди.

Аллоҳ таоло айтади:

﴿...وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا وَمَنْ كَفَرَ

¹ Тобарони Соғийрда 905-рақам билан ривоят қилган. "Жомиъ ул аҳаадис" ва "Маросил" китобининг мим билан нун бобида 23274-рақам билан ривоят қилган.

«Ва йўлга қодир бўлган кишилар Аллоҳ учун байтни ҳаж қилиши бурчдир. Кимки куфр келтирса, Аллоҳ бутун оламлардан беҳожатдир». [Оли Имрон сураси 97-оят]

Саҳиҳайнда Ибн Умар разияллоҳу анҳумо ривоят қиладилар: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: **«Ислом беш устун устига қурилган, Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам У Зотнинг элчиси деб гувоҳлик бериш, намозни тўқис адо қилиш, закотни бериш, рамазон рўзасини тутиш ва Аллоҳнинг уйига ҳаж қилиб бориш»**, – деганлар.¹

Саид ўзларининг Сунанларида Умар ибн Хаттоб разияллоҳу анҳу шундай деганларини ривоят қилганлар: *«Мана шу шаҳарларга шундай кишиларни юборсам, кимдаки, бувиси»²*

¹ Имом Бухорий «Иймон» китобининг «Ислом беш (руқн) устига қурилган» бобида 8-рақам билан ривоят қилган. Имом Муслим ҳам «Иймон» китобининг «Ислом арконларининг ва улуғ асосларининг баёни» бобида 16-рақам билан ривоят қилган.

² Яъни: етарли мол-дунёси бўлса.

бўла туриб ҳаж қилмаган бўлса ўша кишиларга жизя тўлатса. Улар мусулмон эмаслар, улар мусулмон эмаслар».

Али разияллоҳу анҳудан қилинган ривоятда у киши айтадилар: *«Ким ҳажга қодир бўлса-ю тарк қилса, яҳудий ёки насроний бўлиб ўлаверсин».*

Ибн Аббос разияллоҳу анҳумо Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган ҳадисга кўра, ким ҳаж қилмаган бўлса ва бажаришга кучи етса ҳажга шошилиши лозим: *«Ҳажга шошилишлар! Албатта сизлардан ҳеч бирингиз нимага дучор бўлишини билмайди».*¹ (Аҳмад ривояти)

Бу ердаги ҳаждан мурод - фарз ҳажидир.

Шунингдек, Аллоҳ таолонинг қўидаги сўзининг зоҳири қўлидан келган инсон тезда ҳажни адо этиши вожиблигига далолат қилади:

¹ Имом Аҳмад Бану Ҳошим муснадида Абдуллоҳ ибн Аббос муснадининг бошида 2864-рақам билан ривоят қилган.

﴿...وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا وَمَنْ كَفَرَ

فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِيْنَ﴾ [آل عمران: 97]

«Ва йўлга қодир бўлган кишилар Аллоҳ учун байтни ҳаж қилиши бурчдир. Кимки куфр келтирса, Аллоҳ бутун оламлардан беҳожатдир» [Оли Имрон сураси 97-оят]

Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хутбаларидаги сўзлари ҳам: «Эй одамлар! Албатта, Аллоҳ таоло сизларга ҳажни фарз қилди, бас, ҳаж қилинглар».¹ (Муслим ривояти)

Шунингдек, умра ҳам вожиб эканлигига далолат қилган ҳадислар ворид бўлган. Улардан: Жаброил алайҳиссалом Ислом ҳақидаги саволларига Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам жавобан шундай деганлар: «Ислом, Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад Унинг элчиси деб гувоҳлик беришинг, намозни тўқис адо этишинг, закот беришинг, Аллоҳнинг байтини ҳаж ва умра қилишинг,

¹ Имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Умрида бир марта ҳаж қилиш фарз» бобида 1337-рақам билан ривоят қилади.

жунуб бўлганда ғусл олиб таҳоратни тўлиқ бажаришинг ва Рамазон рўзасини тутишинг».¹ Ибн Хузайма ва Дороқутний Умар ибн Хаттоб разияллоҳу анҳу ҳадисидан ривоят қилганлар. Дороқутний: «Бу санад собит, саҳиҳдир», – деган.

Ва яна бу бобдаги ҳадислардан: Оиша разияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: «Ё Расулуллоҳ, аёллар ҳам жиҳод қилиши керакми?» дедилар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Уларга урушсиз жиҳод, яъни ҳаж ва умра фарздир», – дедилар.² (Аҳмад ва Ибн Можа саҳиҳ санад билан ривоят қилган)

Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қуйидаги сўзларига биноан ҳаж ҳам, умра ҳам умрда бир марта қилиниши фарздир: «Ҳаж

¹ Имом Ибн Хузайма «Маносик» китобининг «Умра фарз ва у Исломдан эканининг баёни» бобида 3044-рақам билан ривоят қилганлар. Дороқутний «Ҳаж» китобининг «Мавоқит» бобида 2664-рақам билан ривоят қилган.

² Ибн Можа «Маносик» китобининг «Ҳаж аёллар жиҳодидир» бобида 2901-рақам билан ривоят қилган.

бир мартадир, ким қўшимча қилса, у нафл».¹

Саҳиҳайнда собит бўлган ҳадисга кўра ҳаж ва

умрани кўп қилиш суннатдир. Абу Хурайра разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Умра (кейинги) умрагача иккаласи орасидагиларга каффоратдир. Мабрур ҳажнинг мукофоти эса фақат жаннатдир», – дедилар.²

Боб

Маъсият ва зулмдан тавба қилиш вожиблиги ҳақида

Мусулмон киши ҳаж ёки умра сафарига азму қарор қилса, аҳли оиласи ва дўстларига Аллоҳга тақво қилишни, яъни У Зот буюрган

¹ Имом Аҳмад «Бану Ҳошим» муснадининг Абдуллоҳ ибн Аббос муснадининг бошида 2637-рақам билан ривоят қилган. Доримий «Маносик» китобининг «Ҳаж вожиблиги» бобида 1788-рақам билан ривоят қилган.

² Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Ҳажнинг вожиблиги ва фазли» бобида 1773-рақам билан ва имом Муслим ҳам «Ҳаж» китобининг «Ҳаж ва умранинг фазли» бобида 1349-рақам билан ривоят қилган.

амалларни бажариб, қайтарган нарсаларидан қайтишни насихат қилиши мустаҳабдир.

Олди-берди қарзларини ёзиб унга гувоҳ қолдириши керак. Шунингдек, Аллоҳ таолонинг қуйидаги сўзига биноан барча гуноҳларига чин

дилдан тавба қилиши вожиб:

﴿...وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ [النور:

[31

«Аллоҳга барчангиз тавба қилинг, эй мўминлар! Шоядки, нажот топсангизлар».
[Нур сураси 31-оят]

Ҳақиқий тавба: Гуноҳни тарк қилиб, қилган ишига надомат чекиб, у ишга қайтиб оёқ босмасликка азм қилишдир. Агар бошқа одамларнинг нафси, обрўсиг ёки молига путур етказган бўлса, сафаридан олдин қайтариб бериши ёки ундан рухсат олиши лозим. Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан шунга оид ҳадис ривоят қилинган: «Кимки бировга (хоҳ маънавий, хоҳ моддий ва хоҳ жисмоний) зулм қилган бўлса, бугуноқ,

динору дирҳам бўлмасидан (кун - Қиёмат келмасидан) олдинроқ унинг олдида ўз гуноҳини ювсин! Агар золим бу дунёда солиҳ амаллар қилган бўлса, у амалига етадиган савоблардан қилга зулмига ярашаси олиб қўйилади. Агар солиҳ амаллари бўлмаса, ўзи зулм қилган кишининг гуноҳларидан олиниб бунга юклатилади».¹

Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ворид бўлган ҳадисга кўра, ҳаж ва умраси учун ҳалол ва пок маблағ танлаши керак. У зот айтганларки: «Албатта, Аллоҳ покдир, фақат покнигина қабул қилади».²

Табароний Абу Ҳурайра разияллоҳу

¹ Имом Бухорий «Зулмлар» китобининг «Кишининг бировга ноҳақлик қилган жойи бўлиб, кейин уни рози қиладиган бўлса, қилган ноҳақлигини очиқ-ойдин айтиб берадими?» бобида 2449-рақам билан ривоят қилган.

² Имом Муслим «Закот» китобининг «Ҳалол-пок касбдан топилган садақанингина қабул қилиниши» бобида 1015-рақам билан ривоят қилган. Имом Табароний «Авсот» китобининг (109/6) 5224-рақам билан ва «Тарғиб ва тарҳиб» китобида «Ҳалол нафақага тарғиб» бобида 1723-рақам билан ривоят қилган.

анхудан ривоят қилади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Агар киши ҳалол-пок нафақа билан ҳажга отланиб узангига оёғини қўйса ва «Лаббайкаллоҳумма лаббайк», деб нидо қилса, осмондан нидо қилувчи: «Лаббайка ва саъдайдк, озуқанг ҳалол, уловинг ҳалол ҳамда ҳажинг гуноҳсиз мақбулдир», деб нидо қилади. Агар нопок нафақа билан йўлга отланса ва оёғини узангига қўйса ва «Лаббайкаллоҳумма лаббайк», деб нидо қилса, осмондан нидо қилувчи: «Лаббай ҳам ёрдам ҳам йўқ сенга, озуқанг ҳаром, нафақанг ҳаром ҳамда ҳажинг мақбул эмас», деб айтади», –деганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қуйидаги сўзларига биноан, ҳожи, одамларнинг қўлидаги нарсадан беҳожат бўлиши ва одамлардан сўрашдан тийилиши керак: «Ким иффатталаб бўлса, Аллоҳ уни иффатли қилур. Ким ўзини беҳожат тутса, Аллоҳ уни беҳожат қилур».¹

¹ Имом Бухорий «Закот» китобининг «Тиланчиликдан тийилиш» бобида 1469-рақам билан ривоят қилган.

Шунингдек, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: «Киши одамлардан тинмай тиланаверса, қиёмат куни юзида бир парча ҳам гўшти йўқ ҳолда келади», – деганлар.¹

Ҳажга борадиган киши ҳаж ва умрасидан ундай шарафли ерларда Аллоҳнинг юзини ва охират диёрини қасд қилиб У Зотга Уни рози қиладиган сўзлар ва амаллар билан яқинлашишни қасд қилиши лозим. Ҳаж амалидан дунё матоларини иташдан ёки хўжакўрсинлик билан фахрланиб юрай деган нарсадан жуда қаттиқ сақланиши керак. Чунки бундай мақсад энг қабиҳ мақсадлардан бўлиб, амалнинг ҳабата бўлишига сабаб бўлади. Аллоҳ таоло айтгани каби:

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّنَّتْهَا نُوفَ إِلَيْهِمْ أَعْمَالُهُمْ فِيهَا وَهُمْ

Имом Муслим ҳам «Закот китобининг «Иффат ва сабрнинг фазли» бобида 1053-рақам билан ривоят қилган.

¹ Имом Бухорий «Закот» китобининг «(Дунёсини) кўпайтириш учун одамлардан садақа сўраган киши» бобида 1475-рақам билан ривоят қилган. Имом Муслим ҳам «Закот» китобининг «Одамлардан сўраш макруҳлиги» бобида 1040-рақам билан ривоят қилган.

فِيهَا لَا يُبْحَسُونَ ﴿١٥﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحِطَّ مَا
صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ [هود: 15-16]

«Кимки бу дунё ҳаётини ва унинг зийнати хоҳласа, бу борадаги амалларининг (самараси)ни тўлиқ берурмиз. Улар бунда камситилмаслар. Ана ўшаларга охиратда дўзах оловидан бошқа ҳеч вақо йўқдир. Бу дунёда қилган ишлари ҳабата бўлди ва қилган амаллари ботил бўлди». [Худ сураси 15-16 оятлар]

Яна Аллоҳ таоло айтади:

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا
لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَذْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾﴾ [الإسراء: 18-19]

«Ким шошган(дунё)ни истаса, унга бу дунёда ирода қилган кишимизга нимани хоҳласак, шошилишч берурмиз. Сўнгра унга жаҳаннамни берурмиз. Унга хор ва қувғинга учраган ҳолда кирур. (Бундай киши бу дунёда керак нарсасига эришиб олади. Аммо охиратига ҳеч нарса

қолмайди.) Ким охиратни истаса ва унга эришиш учун мўмин бўлган ҳолида керакли ҳаракатини қилса, бас, ана ўшаларнинг ҳаракатлари мақбулдир. (Яъни, одам охиратда яхши натижага эриштирадиган ишларни қилиши ва охиратда жаҳаннамга дучор этадиган ишларнинг яқинига йўламаслиги лозим)». [Исро сураси 18-19 оятлар]

Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан ворид бўлган саҳиҳ ҳадисда У зот айтадилар: «Аллоҳ таоло айтди: «Мен шерикка энг беҳожат Зотман. Кимки бир амал қилса-ю, унда Мен билан бирга Мендан бошқани шерик қилса, ўзини ҳам, ширкини ҳам тарк этаман».¹

Сафарида тоат, тақво ва фикҳ аҳлига шерик бўлиши ҳамда аҳмоқ ва фосиқлардан эҳтиёт бўлиши керак.

Ҳаж ва умрага оид шариат аҳкомларини ўрганиши, тушиниши ва тушунмаган

¹ Имом Муслим «Зухд ва Рақоиқ» китобининг «Амалида Аллоҳдан бошқани ширк қилиш» бобида 2985-рақами билан ривоят қилган.

нарсаларини сўраши керак. Агар улов, машина, самалёт ёки бошқа минадиган нарсага минса, Аллоҳнинг исмини аташи, У Зотга ҳамд айтиши сўнгра уч марта такбир айтиб шундай дейиши мустаҳабдир:

﴿...سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ 13 وَإِنَّا إِلَىٰ

رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ 14﴾ [الزخرف: 13-14]

«Бизга бунни бўйсундирган Зот покдир. Биз бунга қодир эмас эдик. Ва, албатта, Биз Раббимизга қайтгувчидирмиз». [Зухруф 13-14 оятлар]

«Аллоҳим! Мен Сендан ушбу сафаримда тоат-ибодатларни, тақвони ва Сен рози бўладиган амалларни сўрайман. Аллоҳим, Сафардаги йўлдош ҳам, хонадонда ўринбосар-халифа ҳам Ўзингдирсан! Эй Аллоҳ! Мен Сендан сафар машаққатларидан, қайғули, ёмон нарсалар (кўринишлар)дан ҳамда мол-мулк ва оилага етадиган зиён-заҳматдан

паноҳ беришингни сўрайман».¹ Чунки бу дуони Ибн Умар разияллоҳу анҳумо Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан саҳиҳ ҳадисда ривоят қилган.

Ўзига тегишли бўлмаган нарсалардан, ошиқча ҳазиллашишдан, ёлғон, ғийбат, гап ташиш ва бошқаларни устидан кулиш каби нарсалардан тилини тийиши лозим.

Ёнидагиларга кўпроқ яхшилик қилиши, зарар беришдан сақланиши, қўлдан келгунча ҳикмат ва яхши мавъиза билан яхшиликка буюриб ёмонликдан қайтариши керак.

Боб

Ҳожи мийқотга етгач нима қилиши ҳақида

Мийқотга етгач ғусл қилиб хушбўйланиши мустаҳаб бўлади. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам эҳром пайтида ғусл қилиб, тикилган кийимларини ечганлар. Саҳиҳайнда ривоят қилинган

¹ Имом Аҳмад «Кўп ҳадис ривоят қилган саҳобалар» муснадининг «Абдуллоҳ ибн Умар» муснадида 6275-рақам билан ривоят қилган. Имом Тирмизий «Дуолар» китобининг «Туяга минса нима дейди» бобида 3447-рақам билан ривоят қилган.

ҳадисда Оиша разияллоҳу анҳо айтадилар: *«Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга эҳром боғлашларидан олдин эҳром учун, Каъбани тавоф қилишларидан олдин эса эҳромдан чиқаётганлари учун хушбўйлик суриб қўяр эдим».*¹

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Оиша разияллоҳу анҳо умра учун эҳром боғлаган аммо ой кўриб қолган вақтларида (ҳайз масаласи) ғусл олиб, ҳажга эҳром боғлашга буюрадилар. Асмо бинт Умайс ҳам Зул ҳулайфада кўзлари ёриган вақтда ғусл олиб, қон келаётган ўринга бир мато қўйиб олиб эҳромга киришга буюрганлар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Оиша ва Асмо разияллоҳу анҳумоларни буюрганлари каби аёл киши ой кўрган ёки нифоси келган ҳолида мийқотга борса, ғусл олиб одамлар билан эҳром боғлайди ва

¹ Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Эҳром боғлашда хушбўйланиш» бобида 1539-рақам билан ривоят қилган. Имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Эҳромдаги киши эҳром боғлаётганда хушбўй ишлатиши» бобида 1189-рақам билан ривоят қилган.

тавофдан ташқари ҳожилар бажарадиган барча ҳаж амалларини бажаради.

Эҳром боғлагач тукларни олмаслик учун эҳром боғламоқчи бўлган одам мўйлови, тирноқлари, қов супачаси, қўлтиғини ва кўздан кечирилиши керак бўлган тукларни олиши мустаҳаб. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам мусулмонларни ҳар доим бу ўринларни кўздан кечириб туришга буюрганлар. Саҳиҳайнда Абу Хурайра разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Беш нарса соф фитраттан: Хатна қилиш, қовуқни қириш, мўйлабни қисқартиш, тирноқларни олиш ва қўлтиқ остидаги тукларни юлиш», – деганлар.¹

Саҳиҳ Муслимда Анас разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Биз учун мўйлабни қисқартириш, тирноқларни олиш, қўлтиқ тукларини юлиш ва қовуқ тукларини қириш

¹ Имом Бухорий «Либос китоби» нинг «Тирноқларни олиш» бобида 5891-рақам билан ва имом Муслим эса «Таҳорат» китобининг «Фитрий хислатлар» бобида 257-рақам билан ривоят қилган.

муддатини қирқ кечадан оширмаслик белгиланди¹».

Имом Насойй: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам белгилаб бердилар», – деган лафз билан ривоят қилган.² Имом Аҳмад, Абу Довуд ва Имом Тирмизийлар ҳам Имом Насойй лафзи билан ривоят қилганлар. Сочга келадиган бўлсак, эҳром боғлашдан олдин эркаклар ҳам, аёллар ҳам ундан бирор нарсани олиши машруъ қилинмаган.

Соқолга келадиган бўлсак, соқолни ҳамма вақт қириш ёки бирор қисмини олиш ҳаромдир. Аксинча, соқолни ўстириш, кўпайтириш вожиб. Саҳиҳайнда собит бўлган ҳадисда Ибн Умар разияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Мушрикларга хилоф қилинглари: соқолни ўстиринглари, мўйлабни

¹ Имом Муслим «Таҳорат» китобининг «Фитрий хислатлар» бобида 258-рақам билан ривоят қилган.

² Имом Насойй «Таҳорат» китобининг «Мўйлабни қирқиш муддати» бобида 14-рақам билан ривоят қилган.

тарошланглар», – деганлар».¹

Имом Муслим ўз саҳиҳида Абу Хурайра разияллоҳу анҳудан ривоят қилган: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Мўйлабни калта қилинглар, соқолни қўйинглар – мажусийларга хилоф қилинглар», – деганлар.

Замонимиздаги кўпчилик одамлар суннатга хилоф иш қилишлари,

соқолга қарши курашишлари, ўзларини кофирлар ва аёлларга ўхшашларига рози бўлишлари, хусусан ўзларини илм ва таълимга нисбат берадиганлардан бундай ишлар содир бўлиши, мусибатни янада оғирлаштирмоқда. Иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожиъун. Аллоҳ таолодан бизни ва барча мусулмонларни гарчи кўпчилик бундан юз ўгирса ҳам, суннатни маҳкам ушлашга ва унга даъват қилишга йўллашини сўраймиз.

¹ Имом Бухорий «Либос китоби» нинг «Тирноқни олиш» бобида 5892-рақам билан ривоят қилган. Имом Муслим «Таҳорат китобининг «Фитрий хислатлар» бобида 260-рақам билан ривоят.

Аллоҳ ўзи бизга кифоя ва У қанчалик ҳам яхши вакил. Олий ва Улуғ бўлган Аллоҳдан ўзгада куч ҳам, ҳолатни ўзгартиришга қудрат ҳам йўқдир.

Сўнгра эркак киши изор ва ридо, яъни, белдан пасига бир мато, белдан юқорисига эса бошқа мато ўрайди. Кийим тоза, оқ бўлиши ва оёққа шиппак кийиши ҳам мустаҳабдир. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «(Эҳром боғламоқчи бўлган) Бирингиз изор, ридо ва икки шиппакда

эҳром боғласин», – деганлар.¹ (Имом Аҳмад ривояти)

Энди аёл кишига келсак, қора, яшил ёки бошқа хоҳлаган кийимида эҳромга кириши мумкин. Шу билан бирга, эркакларга ўхшаб қолишдан эҳтиёт бўлиши лозим. Аёл киши эҳромга киргач ниқоб ёки қўлқоп кийиши мумкин эмас. Лекин юзини ва икки кафтини ниқоб ва қўлқопсиз беркитади. Чунки Набий

¹ Имом Аҳмад «Кўп ҳадис ривоят қилган саҳобалар» муснадининг Абдуллоҳ ибн Умар муснадида 4881-рақам билан ривоят қилган.

соллаллоҳу алайҳи ва саллам эҳромдаги аёлни ниқоб ва қўлқоп кийишдан қайтарганлар. Шунингдек, баъзи авом кишиларнинг аёл кишининг эҳромдаги кийимини фақат қора ёки яшил қилиб олишлари шариатимизда асли йўқ бўлган амалдир.

Ғусл олиб, тозаланиб, эҳром кийимларини кийгач умра ёки ҳаж, қайси амални қилмоқчи бўлса, ўшанга киришни қалби билан ният қилади. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Албатта, амаллар ниятларга кўра (баҳоланади). Ва ҳар бир кишига ўзи ният қилган нарсаси бўлади», – деганлар.¹

Ният қилган нарсасини талаффуз қилиши жоиз. Агар умрага ният қилган бўлса: «Лаббайка умротан» ёки «Аллоҳумма лаббайка умротан», – дейди. Агар ҳажга ният қилган бўлса: «Лаббайка ҳажжан» ёки «Аллоҳумма лаббайка ҳажжан», – дейди.

¹ Имом Бухорий «Ваҳий бошланиши» китобининг «Ваҳий бошланиши» бобида 1-рақам билан, имом Муслим эса «Иморат» китобининг «Амаллар ниятга қараб баҳоланади» бобида 1907-рақам билан ривоят қилган.

Чунки Набий соллаллоху алайҳи ва саллам шундай қилганлар. Агар иккаласига ҳам ният қилса: «Аллохумма лаббайка умротан ва ҳажжан», – деб айтади. Улов, машина ёки бошқа маркабга мингандан кейин талаффуз қилиши афзалроқ. Чунки аҳли илмларнинг сўзлари орасидаги энг тўғрироғи Набий соллаллоху алайҳи ва саллам уловларига ўтиргач, мийқоттан йўлга отлангач талбия айтишни бошлаганлар.

Ният қилган нарсасини талаффуз қилиши фақатгина, эҳромда Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан ворид бўлгани учун жоиздир.

Намоз, тавоф ва бошқа амалларда ниятини талаффуз этмаслиги керак. «Шундай-шундай намоз ўқишни ёки шундай-шундай тавоф қилишни ният қилдим», деб айтмайди. Аксинча, талаффуз қилиш янги чиққан бидъатлардан, уни жаҳрий айтиш эса каттароқ гуноҳдир. Агар талаффуз қилиш машруъ бўлганда эди, Набий соллаллоху алайҳи ва саллам амаллари ёки сўзлари билан умматларига баёнлаб берган ва салафи солиҳлар бажарган бўлар эдилар.

На Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ва на асҳобларидан ворид бўлмагандан кейин, бу ишнинг бидъат эканлиги аён бўлади. Дарҳақиқат, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Ишларнинг энг ёмони янги чиққанлари ва ҳар бир янги бидъат залолатдир», – деганлар.

Имом Муслим ўз саҳиҳида ривоят қилган Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Ким бизнинг мана бу ишимизда ундан бўлмаган янги нарсани чиқарса, у (иши) рад қилингандир», – деганлар. (Муттафақун алайҳи)

Имом Муслим якка ўзи ривоят қилган лафзда: «Ким бизнинг буйруғимиз бўлмаган ишни қилса, у (қилган иши) рад қилингандир», – тарзида келган.¹

¹ Имом Аҳмад «Шомликлар муснади»да Ирбод ибн Сария ҳадисида 16694-рақам билан ривоят қилган. Абу Довуд «Суннат» китобининг «Суннатни лозим тутиш» бобида 4607-рақам билан ривоят қилган. Саҳиҳ Бухорий «Сулҳ» китобида 2697, саҳиҳ Муслим «Хукмлар» китобида 1718, сунан Абу Довуд «Суннат» китобида 4606, сунан Ибн Можа муқаддимада 14, Муснад Аҳмад ибн Ҳанбал 6/256 рақам остида ривоят

Боб **(Мийқот) Эҳром боғлайдиган жой ва унинг** **ҳудудлари**

Мийқотлар бешта:

1. Зул ҳулайфа: Мадина аҳлининг мийқоти. Бугун одамлар у ерни «Абяр Али» деб аташади.

2. Жуҳфа: Шом аҳлининг мийқоти. Робиғга яқин бир овлоқ жойга айтилади. Ҳозирги кунда одамлар Робиғдан эҳром боғлашади. Ким Робиғдан эҳром боғласа, мийқоттан эҳром боғлаган деб ҳисобланаверади. Чунки Робиғ ундан сал олдинроқда жойлашган.

3. Қорнул маназил: Нажд аҳлининг мийқоти. Ҳозирги кунда у «Сайл» деб аталади.

4. Яламлам: Яман аҳлининг мийқоти.

5. Зоту ирқ: Ироқ аҳлининг мийқоти.

Бу мийқотларни Набий соллаллоҳу алайҳи

қилганлар. Имом Бухорий «Нажш» бобида муаллақ ҳолда ва имом Муслим эса «Ҳукмлар» китобининг «Ботил ҳукмларни бузиш ва янги чиққан ишларни рад этиш» бобида 1718-рақам билан ривоят қилган.

ва саллам ҳаж ёки умрага ўша ерларда яшайдиган ёки ўша томондан келадиганларга белгилаб берганлар. Маккага умра ёки ҳаж қилиш учун келадиганлар юқорида зикр қилинган мийқотлардан осмондан ўтса ҳам, ердан ўтса ҳам эҳромсиз ошиб ўтиши ҳаромдир. Шунинг учун ҳожилар ёки умрачилар Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзларига биноан мийқотдан эҳром ҳолларида ўтишлари керак: «Булар ўша ерликлар учун ҳамда бу ерларга уларнинг аҳолисидан ташқари,

ҳаж ва умра қилмоқчи бўлганлар учун».¹

Маккага ҳаж ёки умра қилиш учун ҳаво йўллари орқали отланган киши тайёрага минишдан олдин ғусл олиш ва шунга ўхшаш ишларни қилиб тайёрланиши керак. Мийқотга яқинлашгач изор ва ридосини кияди. Сўнгра ҳаж пайтигача анча вақт бўлса, умрага талбия айтади. Агар ҳаж вақтига оз

¹ Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Шом аҳлининг мийқоти» бобида 1526-рақам билан, имом Муслим ҳам «Ҳаж» китобида «Ҳаж ва Умранинг мийқотлари» бобида 1181-рақам билан ривоят қилган.

қолган бўлса, ҳажга талбия айтади. Агар минишдан ёки мийқотга яқинлашишдан олдин изор ва ридосини кийиб олса бунинг зиёни йўқ. Лекин мийқотга яқинлашмагунча ёки қаршилашмагунча ҳаж амалларига киришга ният қилмайди ва унга талбия ҳам айтмайди. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам фақатгина мийқоттан эҳромга ният қилганлар. Умматлари эса, У зотга бу ва диннинг бошқа барча ишларида эргашиши лозим. Чунки Аллоҳ

таоло айтганки:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ...﴾ [الأحزاب: 21]

«Батаҳқиқ, сизлар учун Аллоҳдан ва охират кунидан умидвор бўлганлар учун ва Аллоҳни кўп зикр қилганлар учун Расулуллоҳда гўзал ўрнак бор эди».¹

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам "Видолашув ҳажида" шундай деганлар: «**Ҳаж**

¹ Имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Наҳр куни жамратул-ақабада уловда тош отиш мустаҳаблиги» бобида 1297-рақам билан ривоят қилган.

амалларингизни мендан ўрганиб олинглар!»

Энди ким Маккага ҳаж ёки умра учун эмас, балки тижорат, ўтинчи, хатчи ёки бошқа мақсад учун борса, эҳром билан кириши шарт эмас. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам мийқотларни зикр қилиб: «Булар ўша ерликлар учун ҳамда бу ерларга уларнинг аҳолисидан ташқари, ҳаж ва умра қилмоқчи бўлганлар учун», – деганлар.¹

Бу ҳадисдан Маккага ҳаж ва умра истагида бормаган киши эҳром боғламаслиги тушунилади.

Бу нарса Аллоҳ таолонинг бандаларига бўлган раҳмати ва енгиллаштиришидандир. У Зотга ҳамд ва шукр бўлсин. Юқоридаги сўзни Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Фатҳ йили Маккага кирганларида эҳром киймасдан, бошларига дубулға кийиб кирганлари ҳам қувватлайди. Чунки ўша

¹ Саҳиҳ Бухорий «Ҳаж» китоби 1524, саҳиҳ Муслим «Ҳаж» китоби 1181, сунан Насой «Маносик Ҳаж» 2654, муснад Аҳмад ибн Ҳанбал 1/332, сунан Даримий «Маносик» китоби 1792.

вақтда умра ёки ҳаж қилишни эмас, аксинча, Маккани фатҳ қилишни ва ундаги ширкни йўқ қилишни истаган эдилар.

Энди кимнинг маскани мийқотнинг ичкарасида бўлса, Жидда, Умму Салам, Баҳро, Шароиъ, Бадр, Мастуро ва шу каби ерларда яшовчилар бешта мийқотнинг бирортасига ҳам бориши шарт эмас. Аксинча, ўзининг яшаган жойи унинг мийқоти бўлиб, ҳаж ёки умра қилмоқчи бўлса ўша ердан эҳром боғлайди. Агар мийқотнинг ташқарисида бошқа уйи бўлса, унга танлов берилади. Хоҳласа мийқоттан, хоҳласа мийқотнинг ичкарасидаги уйдан эҳромга киради. Чунки Ибн Аббос разияллоху анҳумодан ривоят қилинган ҳадисда Набий соллаллоху алайҳи ва саллам мийқотни зикр қилганларида шундай деганлар: «Ким буларнинг (шу мийқотларнинг) ичида бўлса, унинг эҳром боғлайдиган жойи ўз еридандир. Шунингдек, ҳатто Макка аҳли ҳам ўша жойдан эҳром

боғлайди».¹ (Имом Бухорий ва Муслим ривояти)

Лекин Ҳарам ҳудудида яшовчи одам умра қилишни хоҳласа, Ҳарам ҳудудидан ташқарига чиқиб, умра қилиш учун эҳром боғлаши керак. Чунки Оиша онамиз Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан умра қилишга изн сўраганларида, Оиша онамизнинг акалари Абдурахмонни улар билан Ҳарам ҳудудидан ташқарига чиқишга ва ўша ердан эҳром боғлашга буюрганлар. Шундай қилиб бу қисса Ҳарам ҳудудида яшовчи киши унинг Ҳарамдан ташқарига чиқиб келиши кераклигига далолат қилади. Бу ҳадис Ибн Аббос разияллоҳу анҳумонинг юқорида зикр қилинган умумий ҳадисларини хослайди. Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «**Макка аҳли маккадан эҳром**

¹ Таҳлилгоҳ: Эҳром боғлаганда айтиладиган талбия демақдир. Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Шом аҳлининг таҳлилгоҳи» бобида 1526-рақам билан ва Имом Муслим «Ҳаж китобининг «Ҳаж ва умранинг мийқоти» бобида 1181-рақам билан ривоят қилган.

боғлайди»,¹ деган сўзлари умра қилувчиларга эмас, балки, ҳаж қилувчиларга тегишли эканлигига далолат қилади. Агар умра учун эҳром боғлаш Ҳарам ҳудудида туриб жоиз бўлганда Оиша разияллоҳу анҳони унинг ташқарисига чиқишга буюрмасдан, ўша ердан эҳром боғлашга изн берган бўлар эдилар. Бу фикр кўпчилик уламоларнинг фикри бўлиб, мўмин учун энг эҳтиётли чорадир. Чунки шу фатвога амал қилиш билан икки ҳадисни жамлаган бўламиз. Аллоҳ ўзи тавфиқ берувчи.

Ҳозирги кундаги баъзи инсонлар ҳаж амалларини адо этганларидан сўнг кўпроқ умра қилиб олиш учун Танъим, Жиърона ёки бошқа жойга бориб келиб, ҳаждан олдин умра қилган бўлса ҳам яна умра қилишларига далил йўқ. Аксинча, далиллар бу ишни тарк қилиш афзаллигига далолат қилади. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва уларнинг асҳоблари ҳаждан кейин умра

¹ Саҳих Бухорий «Ҳаж» китоби 1526, имом Муслим «Ҳаж китоби 1181, сунан Насоий «Маносикул-Ҳаж» 2654, муснад Аҳмад ибн Ҳанбал 1/238 ва сунан Доримий «Маносик» 1792.

қилишмаган. Оиша онамизнинг танъимдан умра қилганининг сабаби эса, улар Маккага кирганда ой кўрганлари сабабли, одамлар умра қилганда умра қила олмаганларидир. Олдин умрага ният қилиб эҳром боғлаганлари ва узр сабабли умра қила олмаганлари учун янгидан умра қилишга Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан изн сўраганларида рухсат бердилар. Шундай қилиб иккита умра қилиб қолдилар, ҳаж билан бирга қилинган умралари ва ҳаж тугагач қилган умралари. Энди ким Оиша онамизнинг ҳолатига тушган бўлса, барча далилларга амал қилган ҳолда ва мусулмонларга кенглик яратиш бобидан ҳаждан кейин умра қилса бўлади.

Шубҳасиз, ҳаж тугагач ҳожилар Маккага киргандаги умраларидан ташқари яна умра қилишлари барчага машаққат яратади. Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатларига тескари иш қилиш билан бирга, ҳар хил ҳодисалар ва тиқилинчларга ҳам сабаб бўлади. Аллоҳ ўзи тавфиқ бергувчи.

Боб

Ҳаж ойларида бошқа ойда мийқотга

етиб борган кишининг ҳукми ҳақида

Билингки, мийқотга етган кишининг икки ҳолати бор:

Биринчиси: Ҳаж ойларидан бошқа Рамазон ва Шаъбон каби ойларда етиб бориши. Бу киши борасидаги суннат, умрага қалби билан ният қилиб: «Лаббайка умротан» ёки «Аллоҳумма лаббайка умротан» каби лафзларни талаффуз этиш, сўнгра Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг талбиялари билан талбия айтишдир: **«Лаббайкаллоҳумма лаббайк. Лаббайка лаа шарийка лака лаббайк. Иннал-ҳамда ван-неъмата лака вал-мулк. Лаа шарийка лак!»**¹ Байтуллоҳга етгунга қадар ушбу талбияни ва Аллоҳнинг зикрини кўпайтиради. Байтуллоҳга етгач талбияни тўхтатади ва етти марта Каъбанинг атрофини тавоф қилади. Мақоми Иброҳим ортида икки ракат намоз ўқийди. Сўнгра, Сафога чиқиб Сафо ва Марва ўртасида етти марта саъй

¹ Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Талбия» бобида 1549-рақам билан, имом Муслим ҳам «Ҳаж» китобининг «Талбиянинг вақти ва сифати» бобида 1184-рақам билан ривоят қилган.

қилади. Сўнгра сочини қиради ёки қисқартиради. Шу билан умраси тамомига етади ва эҳром сабаб ҳаром бўлган барча нарсалар унга ҳалол бўлади.

Иккинчиси: Ҳаж ойларида: Шаввол, Зулқаъда ва Зулҳижжанинг биринчи ўн кунда мийқотга етиш. Бу ҳолатдаги кишига учта танлов берилади. Фақатгина ҳаж, фақатгина умра ёки иккаласини ҳам жамлаш. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам "Видолашув ҳажида" Зулқаъда ойида мийқотга етганларида асҳобларига ушбу учта нусукни баёнлаб берганлар. Аммо бу киши ҳам, агар ёнида сўйишлик учун қурбонлиги бўлмаса умрага эҳром боғлаши суннатдир. Ҳаж ойларидан бошқа ойда борган киши ҳақида нима деган бўлсак, ўша ишларни бажаради. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккага яқинлашганларида асҳобларини умрага эҳром боғлашга буюрганлар ва Маккада буни яна таъкидлаганлар. Саҳобалар Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг буюруқларига биноан кимда қурбонлик йўқ бўлса, тавоф қилдилар,

саъй қилдилар ва сочларини олиб эҳромларини ечдилар. Аммо кимда қурбонлик бўлса, сўйиш куни келгунча эҳромда қолишга ва сўйиш куни ечишга буюрдилар. Қурбонлик эрчитиб олган инсон ҳаж ва умрани жамлаб эҳром боғлаши суннат. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам қурбонлик эрчитганлари учун шундай қилганлар. Ҳамда асҳобларидан қурбонлик эрчитиб умрага ният қилганларини ҳам ҳаж ва умрани жамлашга буюрган эдилар. Қурбонлик эрчитиб олган инсон фақат ҳаж қилишни ният қилган бўлса, Қирон ҳажини қилган инсон каби Наҳр куни эҳромдан чиқади.

Шундай қилиб, ким фақат ҳажни ёки ҳаж ва умрани ният қилса-ю лекин қурбонлиги бўлмаса, эҳромида қолиши мумкин эмас. Аксинча, эҳромини умрага атаб, тавоф ва саъй амалларини бажариб, сочини олиб эҳромидан чиқиши суннатдир. Ҳудди Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзлари билан қурбонлик эрчитиб келмаган асҳобларини буюрганлари каби. Агар кечикиб келганлиги сабабли ҳаж

вақти ўтиб кетишидан қўрқса, эҳромда қолса бўлади. Аллоҳ билгувчироқдир.

Агар эҳром боғлаган киши касаллик, душман хавфи ёки шу каби ишлар сабабли нусукларини тўлиқ бажара олмай қолишидан қўрқса, эҳром боғлаётганда шундай дейиши мустаҳаб бўлади: «Агар бирор тўсиқ мени тўсиб қолса, эҳромдан чиқиш жойим Ўзинг мени тўхтатган жойингдир».¹ Зубоъа бинт Зубайр разияллоҳу анҳо ҳадисига кўра шундай қилиш жоиз, у айтади: «Ё Расулуллоҳ, ҳаж қилмоқчиман, лекин касалман». Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Ҳажни бажаравер, шарт қилиб, «Аллоҳим, эҳромдан чиқиш жойим Ўзинг мени тўхтатган ердадир», дегин», – деганлар. (Муттафақун алайҳи)

¹ Бу ҳадсни Ибн Қоййим раҳимахуллоҳ «Иъламул муваққиъин» китобининг 3-мужаллади 299 - бетида «Тавба шартга боғланадими» бобида олиб келган. Имом Бухорий «Никоҳ» китобининг «Дин борасида тенглар ҳақида» бобида 5089-рақам билан ва Имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Эҳромдаги кишининг касаллик ёки шунга ўхшаш узр сабабли эҳромдан чиқишни шарт қилиши жоизлиги ҳақида» бобида 1207-рақам билан ривоят қилган.

Бу шартнинг фойдаси: Эҳром боғлаган киши касаллик ёки душман каби нарсалар ибодатини тўлиқ бажаришдан тўсиб қўйса, эҳромидан ҳеч қандай муаммосиз чиқаверади.

Боб

Ёш боланинг ҳаж қилиши ҳукми ҳақида Агар жоиз бўлса, Исломдаги ҳажининг ўрнини босадими?

Саҳиҳ Муслимда келган Ибн Аббос разияллоҳу анҳумонинг ҳадисларига кўра бола ёки қизалоқнинг ҳажи саҳиҳ бўлади: «Бир аёл Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга ёш болани кўтариб туриб: «Ё Расулуллоҳ, бунга ҳам ҳаж дурустми?» деди.

У зот: «Ҳа, сенга эса ажр бўлади », дедилар».¹

Саҳиҳ Бухорийда Соиб ибн Язийд разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: *«Emtu*

¹ Имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Гўдакнинг ҳажи дуруст экани ҳақида» бобида 1336-рақам билан ривоят қилган.

ёшлигимда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан ҳаж қилдирилдим», – деганлар.¹ Лекин бу ҳаж Исломдаги (фарз) ҳажининг ўрнини босмайди.

Қул ва чўрининг ҳам қилган ҳажи дурустдир, лекин, Ислом ҳажининг ўрнини босмайди. Ибн Аббос разияллоҳу анҳумодан ривоят қилинадики: Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: *«Қайси-ки ёш бола ҳаж қилса, сўнгра балоғатга етса, яна ҳаж қилиши фарздир. Қайси-ки қул ҳаж қилса, сўнгра озод қилинса, яна ҳаж қилиши фарздир», дедилар.²* (Ибн Абу Шайба ва имом Байҳақий ҳасан санад билан ривоят қилган)

Агар бола ҳали жуда ёш бўлса, валийси унинг ўрнига ният қилади, тикилган кийимларини ечади ва унинг ўрнига талбия

¹ Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Ёш болаларнинг ҳажи» бобида 1858-рақам билан ривоят қилган.

² Имом Байҳақий «Сунан Кубро»нинг «Ҳаж» китобида «Маккага кириш» боблари остидаги «Боланинг балоғатга етганда, қулнинг озод қилинганда ва зиммийнинг динга киргандаги ҳажи» бобида 9865-рақам билан ривоят қилган.

айтади. Шундай қилиб бола эҳромга киради. Унга эҳромдаги катта кишиларга ман қилинган барча нарсa ман қилинади. Ёш қизча ҳам шундай. Унинг ўрнига валийси ният қилади, талбия айтади, шу билан эҳромга киради. Катта эҳромга кирган аёл нимадан ман қилинса, бу ҳам ман қилинади. Тавоф пайтида ёш боланинг кийимлари ва бадани пок бўлиши керак. Чунки тавоф намоз сингари бўлиб, унда ҳам худди намозга таҳорат олингани каби таҳорат олиш шарт.

Агар ёш бола ва ёш қизалоқ ажрата олиш ёшига етган бўлса, валийсининг амри билан эҳромга киради. Катта одам каби эҳромга кираётиб ғусл олиш, хушбўйланиш ва шу каби бошқа ишларни бажаради. Валийси ота-онаси ёки бошқа одам бўлишидан қатъий назар, унинг ишларига қоим бўлиб ёрдам беради. Тош отиш ва шу каби қўлидан келмайдиган ишларни валийси бажаради. Арафада туриш, Мино ва Муздалифада тунаш, тавоф, саъй каби бошқа маносикларни ўзи бажариши керак. Агар тавоф ва саъйдан ожиз бўлса, қўлда кўтариб тавоф ва саъй бажарилади.

Кўтариб олган инсон ибодатдаги эҳтиёткорлик ва: «Сени шубҳалантирган нарсани шубҳалантирмайдигани билан тарк қил»¹, ҳадисига биноан ўзи ва боланинг тавоф ва саъйини бирга қилмагани яхши. Балки унинг ўзига тавоф ва саъй бажаради. Сўнг ўзи учун мустақил равишда ният қилиб такроран амалларни бажаради . Агар болани кўтариб олган киши ўзига ҳам, болага ҳам ният қилса, олимларнинг айтган ихтилофларига кўра тўғрироғи, дуруст бўлади. Чунки, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам боланинг ҳажи ҳақида сўраган аёлни болага алоҳида тавоф қилишга буюрмадилар. Агар вожиб бўлганда эди, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шу заҳоти баёнлаб берган бўлар эдилар. Аллоҳ ўзи тавфиқ бергувчи.

Ақли етган ёш бола ва ёш қиз катта эҳромдаги киши каби тавофдан аввал таҳорат

¹ Имом Тирмизий «Қиёматнинг сифати» китобининг «Ҳовуз идишларининг сифати ҳақида келган асарлар» бобида 2518-рақам билан ва имом Насоий эса «Ичимликлар» китобининг «Шубҳаларни тарк қилишга ундаш» бобида 5711-рақам билан ривоят қилган.

олишга буюрилади. Ақли етмаган болаларга эҳром боғлаш валийларига вожиб эмас, аксинча, нафл холос. Агар шундай қилса, унга ажр бор, қилмаса муаммо йўқ. Аллоҳ билгувчироқдир.

Боб

Эҳромдаги кишига таъқиқланган ва рухсат берилган ишлар ҳақида

Эҳромга кирган киши эркак ёки аёл бўлишидан қатъий назар, ният қилгандан сўнг сочи ёки тирноғидан бирор нарсани олиши ёки хушбўйланиши мумкин эмас.

Эркак киши қирқилиб, атайин баданга мослашиб тикилган кўйлак, футболка, шим, маҳси ва пайпоқ каби нарсаларни кийиши мумкин эмас. Магарам, агар изор топа олмаса, шим кийиши жоиз. Ҳудди шундай, ким шиппак топа олмаса, маҳсининг орқасини кесмай кийиши жоиз. Чунки, саҳиҳайнда Ибн Аббос разияллоҳу анҳумодан ривоят қилинадики: «Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Ким шиппак топа олмаса, маҳси кийсин. Ким изор топа олмаса, шалвор кийсин!» —

деганлар».¹

Ибн Умар разияллоҳу анҳумонинг шиппаги йўқлиги сабабли маҳси кийишга муҳтож бўлган киши маҳсининг орқасини кесиб кийиши ҳақидаги ҳадиси мансухдир. Чунки, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинада эҳром боғлаган киши нима кийиши ҳақида сўралганларида бу нарсага буюрганлар. Сўнгра Арофот тоғида хутба қилганларида шиппаги йўқ киши маҳси кийиши жоизлиги ҳақида хабар бериб, уни кесишга буюрмаганлар.

Бу ерда маҳси сўзидан мурод, оёқни ўраб турадиган оёқ кийим демақдир. Бу хутбада Мадинада У зотнинг жавобларини эшитмаганлар ҳам иштирок этган. Усул фикҳ ва усул ҳадис

илмларида айтилганидай: «Масаланинг баёнини ҳожат вақтидан кечиктириш жоиз

¹ Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Эҳром боғлаган киши маҳси кийиши» бобида 1841-рақам билан ва имом Муслим ҳам «Ҳаж» китобининг «Ҳаж ёки умрага эҳром боғлаган кишига нималар мубоҳлиги ҳақида» бобида 1179-рақам билан ривоят қилган.

эмас». Шундай қилиб, кесишга буюрган буйруқлари насх бўлди. Агар вожиб бўлганда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам баёнлаган бўлар эдилар, Аллоҳ билгувчироқдир.

Эҳром боғлаган киши шиппак турига кирадиган, икки ошиқдан паст бўлган оёқ кийим кийиши ҳамда изорини ип ёки шу каби нарсалар билан боғлаши ҳам жоиз. Чунки, бу нарсани ман қиладиган бирорта далил ворид бўлмаган. Шунингдек, эҳром боғлаган киши ғусл олиши, бошини ювиши ва оҳисталик билан юқалаши жоиз. Шу сабабли бошидан бирор соч толаси тушса бунинг зарари йўқ.

Эҳромдаги аёл юзга хослаб тикилган парда ва ниқоб тақиши, қўлига қўлқоп кийиши Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қуйидаги сўзларига биноан ҳаром қилинган: «Эҳромдаги аёл ниқоб тутмасин, қўлқоп ҳам киймасин!»¹ (Имом Бухорий

¹ Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Эҳром боғлаган киши хушбўйланишдан қайтарилгани ҳақида» бобида 1838-рақам билан ривоят қилган.

ривояти)

Қўлқоп: қўлга мослашиб пахта, жун ёки шу каби нарсалардан тикилган кийим.

Ундан ташқари, аёл кишига кўйлак, шарвол, маҳси, пайпоқ ва шу каби барча тикилган кийимлар жоиз.

Шунингдек, эҳтиёж тўғилса рўмолини юзига боғламай шунчаки ташлаб олиши ҳам жоиз. Рўмоли юзига текса ҳам ҳеч нарса бўлмайдди. Чунки, Оиша разияллоҳу анҳо айтадиларки: *«Биз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан эҳром боғлаган ҳолда кетаётганимизда олдимиздан уловда инсонлар ўтиб қолар эди. Улар бизга яқинлашганларида биримиз рўмолини юзига ташлар ва ўтиб кетса юзини очар эди»*.¹ (Абу Довуд ва Ибн Можа ривояти)

Дороқутний эса худди шундай ҳадисни Умму Саламадан ривоят қилган.

Қўлига кўйлагини тушуриб ёки бошқа

¹ Сунан Абу Довуд «Алманосик» китоби 1833, сунан Ибн Можа «Маносик» 2935, Муснад Ахмад ибн Ханбал 6/30.

наrsa билан ёпса ҳам муаммо йўқ. Бошқа эркаклар олдида юзини ва кафтини ёпиши вожиб, чунки у аврат ҳисобланади. Аллоҳ таоло шундай деб марҳамат қилган:

﴿...وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ...﴾ [النور: 31]

«Зийнатларини кўрсатмасинлар, магар эрларига...». [Нур: 31-оят]

Юз ва қўл энг кучли зийнат эканлигида ҳеч қандай шубҳа йўқ. Юзнинг зийнати қўлга қараганда кучлироқдир. Аллоҳ таоло айтади:

﴿...وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ

أَظْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ...﴾ [الأحزاب: 53]

«Қачонки улардан бирор наrsa сўрасангиз, парда ортидан сўранг. Шундай қилмоғингиз ўз қалбларингиз учун ҳам, уларнинг қалблари учун ҳам покроқдир». [Аҳзоб: 53-оят]

Аммо ҳозирги кундаги баъзи аёллар рўмолни юзидан кўтарилиб туриши учун пешонага боғич қилиб олишлари шариатда

асли йўқ бўлган ишлардандир. Агар у машруъ бўлганда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам баёнлаб берган бўлар эдилар. Эркаклар ҳам, аёллар ҳам эҳром кийими кир бўлса ёки бошқа сабабга кўра уни ювиши ёки алмаштириши жоиздир.

Заъфарон ёки варс гули теккан кийим кийса бўлмайди. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ибн Умар разияллоҳу анҳумодан ривоят қилинган ҳадисда бундан қайтарганлар.

Эҳром боғлаган киши одобсиз ва фисқ сўзларни сўзлаши ва тортишиши мумкин эмас. Аллоҳ таоло айтади:

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا

فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ...﴾ [البقره: 197]

«Ҳаж маълум ойлардир. Кимки уларда ўзига ҳажни фарз қилса, ҳажда шаҳвоний нарсалар, фисқ ва жанжал йўқдир». [Бақара сураси 197-оят]

Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан

ворид бўлган саҳиҳ ҳадисда шундай деганлар: «Ким ҳаж қилса-ю, шаҳвоний нарсалар ҳамда фосиқлик қилмаса, онасидан туғилган кундагидек (гуноҳсиз) бўлиб қайтади».¹

Рафас: Жимо, фаҳш амал ва сўзларга ишлатилади. Фосиқликдан мурод маъсиятдир.

Тортишишдан мурод ботил ёки фойдасиз нарсада тортишишдир.

Аммо ҳақни зоҳир қилиш ва ботилни рад этиш учун тортишса, бўлаверади. Аксинча, бу нарсага буюрилган. Аллоҳ таоло айтганки:

﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ

بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ...﴾ [النحل: 125]

«Раббингнинг йўлига ҳикмат ва яхши мавъиза ила даъват қил. Ва улар ила гўзал услубда мунозара қил». [Ан-Наҳл: 125-оят]

¹ Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг Ҳаж мабрур бобида 1521-рақам билан, имом Муслим ҳам «Ҳаж» китобининг «Ҳаж ва умра ва Арафа кунининг фазли» бобида 1350-рақам билан ривоят қилган. Наҳл сураси 125-оят.

Эркак киши эҳром боғлагач бошига тегиб турадиган дўппи, ёпинчиқ, салла ва шу каби нарсалар билан боши ёки юзини ёпиши ҳаромдир. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Арафа куни уловидан йиқилиб вафот этган киши ҳақида шундай деганлар: «Уни сув ва сидр билан ювиб, (эҳромининг) икки матосига кафанланглар! Унинг бошини ҳам, юзини ҳам ёпманглар! Албатта, у Қиёмат куни талбия айтган ҳолида тирилади».¹ (Муттафақун алайҳи ва бу имом Муслимдаги лафздир)

Шунингдек, машина, соябон, чодир, дарахт ва шу каби нарсаларнинг соясида туришда муаммо йўқ. Саҳиҳ ҳадисда собит бўлишича: «Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга жамротул ақобада тош отаётганларида кийим билан соябон қилиниб турган».²

¹ Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг Ҳаж мабрур бобида 1521-рақам билан, имом Муслим ҳам «Ҳаж» китобининг «Ҳаж ва умра ва Арафа кунининг фазли» бобида 1350-рақам билан ривоят қилган. Наҳл сураси 125-оят.

² Сунан Насой «Мийқотлар» китоби 604.

Бошқа ҳадисда, Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга Арафа куни Намира деган жойда чодир тикилгани ва у ерда қуёш ботгинча бўлганлари собит бўлган.

Эҳромдаги эркакка ҳам аёлга ҳам қуруқликдаги жониворларни овлаш, овда ёрдам бериш, ҳайвонни турган жойидан қувиш,

никоҳланиш, жимоъ қилиш, аёлларга совчи қўйиш ва шаҳват билан ушлаш ҳаром қилинади. Чунки Усмон разияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда: Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Эҳром боғлаган киши ҳеч кимни никоҳига олмайди, ҳеч кимнинг никоҳига ўтмайди ва унаштирилмайди», – деганлар.¹ (Муслим ривояти)

Агар эҳром боғлаган киши унутиб ёки билмасдан тикилган кийим кийса, бошини ўраса ёки хушбўйланса фидя тўлаши шарт

¹ Имом Аҳмад «Жаннат билан башорат берилган ўнталик» муснадининг Усмон ибн Аффон муснадида 464-рақам билан ва имом Насойй «Никоҳ» китобининг «Эҳром боғлаган киши никоҳдан қайтарилган» бобида 3275-рақам билан ривоят қилган.

эмас. Уни билган ёки эсига тушган заҳоти олиб ташлайди. Шунингдек, унутиб ёки билмай сочини қирган, бирор қисмини олган ёки тирноғини олган бўлса ҳам, тўғрироқ сўзга кўра ҳеч нарса тўлаши шарт эмас.

Мусулмон киши эҳромда бўлса ҳам, эҳромда бўлмаса ҳам, эркак кишими ёки аёл кишими Ҳарам ҳудудидаги жониворларни овлаши, бирор асбоб, ишора ёки шу кабилар билан овлашда ёрдам бериши ҳамда қувиши ҳаромдир. Ҳарамнинг дарахти, яшил ўсимликлари ва йўқолғиларига тегишиш ҳам ҳаром. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Бу шаҳарни, (яъни Маккани) Аллоҳ таоло қиёмат кунига қадар муқаддас қилди. Дарахти синдирилмайди, ови чўчитилмайди, ўт-ўлани ҳам юлинмайди ва тушиб қолган нарсаси муншиддан ўзгасига ҳаромдир», – деганлар.¹ (Муттафақун алайҳ)

¹ Имом Бухорий «Илм» китобининг «Илми ёзиш» бобида 112-рақам билан ва имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Макка, унинг ови, ўт-ўлани ва дов-дарахтларининг ҳаромлиги ҳақида» бобида 1355-рақам билан ривоят қилган.

Муншид - эълон қилувчидир.

Ўт-ўландан мақсад - нам ўт-ўланлар.

Мино ва Муздалифа ҳаром ҳудудига кирса, Арафа бу ҳудудга кирмайди.

Боб

**Ҳожи Маккага кираётиб нима қилиши,
Ҳарам масжидига киргач тавоф ва шунга
ўхшаш амалларни қандай бажариши
ҳақида**

Эҳром боғлаган киши Маккага етгач, киришдан олдин Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам суннатларига мувофиқ ғусл олиши мустаҳаб амалдир. Қачон-ки у Ҳарам масжидига етса, ўнг оёғи билан кириб: «Бисмиллаҳ, вас-солаату вас-салааму ъалаа росулиллаҳ, Аъзуз биллаҳил-ъазийм ва биважҳиҳил-карийм, ва султониҳил-қодийм минаш-шайтонир-рожийм, Аллоҳуммафтаҳли абвааба роҳматик», деб айтиши суннат.¹ Бошқа

¹ Саҳиҳ Муслим «Мусофирнинг намози ва қаср қилиши» 713, сунан Насой «Масжидлар» 729, сунан Абу Довуд

масжидларга кирганда ҳам ушбу дуони айтади. Билишимча, Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан фақат шу масжидга кирганда айтиладиган махсус дуо ворид бўлмаган.

Агар таматтуъ ҳажи ёки умрага ният қилган бўлса, каабага етгач талбияни тўхтатади. Сўнгра, қора тош олдида бориб унга қарайди. Сўнгра, ўнг қўли билан ушлайди ва агар иложи бўлса одамларга озор бермасдан тошни ўпади. Ўпаётган вақтда «Бисмиллаҳ, Аллоҳу акбар» ёки «Аллоҳу акбар», дейди. Агар ўпа олмаса, қўли ёки ҳассасини теккизади ва тегизган нарсасини ўпади. Агар ушлашнинг ҳам иложи бўлмаса, унга ишора қилади ва «Аллоҳу акбар» дейди. Нима билан ишора қилишидан қатъий назар, уни ўпмайди.

Кишининг тавофи қабул бўлиши учун, у катта ва кичик таҳоратсизликдан пок бўлиши шарт. Чунки тавоф унда гапиришликга рухсат

«Намоз» 465, суна Ибн Можа «Масжидлар ва жамоатлар» 772, муснад Ахмад ибн Ҳанбал 5/425, сунан Доримий «Намоз» 1394.

берилганини эътиборга олмаса худди намознинг ҳукмини олади. Тавоф қилаётиб Байтуллоҳни чап томонида қилади. Тавоф бошида: «Аллоҳумма ийманан бика ва тасдийқон бикитабика ва вафааъан биъаҳдика, ват-тибааъан ли суннати набиййика Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам»,

деса яхши амалдир. Чунки, Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бу амал ривоят қилинган. Байтуллоҳни етти марта тавоф қилади. Фақат умра, таматтуъ, ифрод ёки умра ва ҳажни жамлашни ният қилган бўлса ҳам, Маккага биринчи кирганда бажарадиган тавофининг аввалги учтасида тез-тез майда қадам ташлаб юради. Қолган тўрттасида эса, оддий юраверади. Ҳар бир айланишни Ҳажарул асваддан бошлаб, унда тугатади.

Ромал: Майда қадам билан тез-тез юришдир. Бу тавофнинг барчасида изтибоъ қилиш мустаҳаб.

Изтибоъ: Ридонинг ўнг томонини елкасининг остига киргизиб икки томонини чап елкасига ташлаб олишдир. Агар неча

марта айланганини эсдан чиқариб қўйса, эслаганидан, камроғидан бошлаб тавофни давом эттиради . Яъни, учинчи ёки тўртинчи марта айлангани ҳақида шубҳа тўғилса, учта деб ҳисоблайди. Саъйга чиққанда ҳам худди шундай қилади.

Тавоф қилиб битгач тавофнинг икки ракат намозини ўқишдан олдин ридоси билан икки елкасини ёпади.

Аёлларни зийнат, хушбўй ҳидлар билан ва авратларини ёпмай тавоф қилишдан қайтариш керак, чунки улар авратдан. Улар тавоф ҳамда аёллар ва эркаклар аралашиб юрадиган ҳолатларда ёпиниб юришлари, зийнатланмасликлари вожиб. Чунки булар номаҳрамлар учун аврат ва фитнадир. Аёлнинг юзи энг кучли зийнат бўлиб,

Аллоҳ таолонинг қуйидаги сўзига кўра маҳрам бўлмаганларга кўрсатиши мумкин эмас:

﴿...وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ...﴾ [النور: 31]

«Зийнатларини

эрларидан

бошқаларига кўрсатмасинлар..!» [Нур сураси 31-оят]

Агар аёллар қора тошни ўпаётганларида эркакларнинг уларга назари тушса, юзларини очишлари мумкин эмас. Агар қора тошни ушлашга ва уни ўпишга жой бўлмаса, эркаклар билан тиқилиш мумкин эмас. Аксинча, орқаларида туриб тавоф қилишлари керак. Каабага яқин жойда эркаклар билан тиқилишиб тавоф қилгандан кўра, узоқроқда тавоф қилгани яхшироқ. Ромал ва изтибоъ, шу тавофдан бошқасида ҳам, саъйда ҳам машруъ қилинмаган. Аёлларга тавофда ромал ва изтибоъ машруъ эмас. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккага келганларидаги биринчи тавофидагина ромал ва изтибоъ қилганлар. Тавофни бетаҳоратлик ва нажаслардан пок бўлиб, Аллоҳ таолога хузуъ ва ҳокисор ҳолида бажаради.

Тавоф пайтида Аллоҳ таолонинг зикри ва дуони кўпайтириш мустаҳаб. Қуръон ўқиса ҳам яхши. Тавоф, саъй ёки шунга ўхшаш бошқа амалларда махсус бир зикрни айтиш шарт

эмас.

Ҳозирги кунда баъзи одамларнинг ҳар бир тавофда махсус зикрлар ва махсус дуоларни айтишларининг далили йўқ. Аксинча, қанча зикр ва дуо қилса ўша етарли. Агар Яманий устун олдидан ўтса, «Бисмиллаҳ, Аллоҳу акбар» дейди, лекин ўпмайди. Агар силаш қийин бўлса, уни тарк қилади ва ҳар ўтганда ишора қилиб такбир ҳам айтмайди. Аксинча, тавофида давом этади. Чунки билишимизча, Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бу нарсa ворид бўлмаган. Яманий устун ва қора тош ўртасида:

﴿...رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ

النَّارِ﴾ [البقره: 201]

«Раббимиз, бизга бу дунёда ҳам яхшилиқни, охиратда ҳам яхшилиқни бергин ва бизни дўзах азобидан сақлагин», [Бақара сураси 201-оят] деб айтиш мустаҳаб. Ҳар сафар қора тошнинг олдидан ўтган вақтида уни силайди, ўпади ва «Аллоҳу акбар» дейди. Агар ушлаш ва ўпиш қийин бўлса, ҳар

ўтганда такбир айтади.

Замзам ва Мақом орқасидан тавоф қилиш жоиз. Айниқса тиқилинч пайтида айни муддао. Масжиднинг барча қисми тавоф учун макондир. Масжид томида тавоф қилса ҳам жоиз, лекин, каабага яқинроқ жойда тавоф қила олса ўша афзал.

Тавофни тамомлагандан сўнг, иложи бўлса Мақом орқасида икки ракат намоз ўқийди. Агар тиқилинч ва шу каби нарсалар сабабли Мақом орқасида ўқишнинг иложи бўлмаса, масжиднинг бошқа жойида ўқийверади. Намозда фотиҳадан сўнг биринчи ракатда

﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ [الكافرون: 1]

«Кафирун» сурасини, иккинчи ракатда эса «Ихлос» сурасини ўқиш суннат ва афзал. Бошқа сураларни ўқиса ҳам зарари йўқ. Сўнггра иложи бўлса, Набий соллаллоху алайҳи ва салламга иқтидо қилган ҳолда қора тошни силайди.

Сўнггра Сафога унинг эшигидан чиқади ёки

олдига бориб туради. Иложи бўлса сафога чиққан афзал. Юришни бошлаганда Аллоҳ таолонинг:

﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ...﴾ [البقره: 158]

«Албатта, Сафо ва Марва Аллоҳ(дини)нинг белгиларидандир», оятини тиловат қилади. [Бақара сураси 158-оят]

Сафога чиққач, қибла томонга бурилиб Аллоҳга ҳамд, такбир ҳамда «Лаа илааҳа иллаллоҳ валлоҳу акбар, лаа илааҳа иллаллоҳ ваҳдаҳу лаа шарийкалаҳ, лаҳул-мулку ва лаҳул-ҳамд, йўҳий ва йўмийт ваҳўва ъала кўлли шайъин қодийр, лаа илааҳа иллаллоҳу ваҳдаҳ, анжаза ваъдаҳ ва насоро ъабдаҳ ва ҳазамал-аҳзааба ваҳдаҳ»,¹ деб айтиш мустаҳаб.

¹ Саҳиҳ Бухорий «Ҳаж» китоби 1785, саҳиҳ Муслим «Ҳаж» китоби 1218, сунан Абу Довуд «Маносик» китоби 1905, Аҳмад ибн Ҳанбал муснади 3/321, сунан Доримий «Маносик» китоби 1850. Бақара сураси 158-оят. Шунга ўхшадини имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Наҳр куни жамратул ақбада уловга минган ҳолда (тош) отишнинг мустаҳаблиги ҳақида» бобида 1297-рақам билан ривоят қилган.

Маъноси: «Аллоҳдан ўзга (ҳақ) илоҳ йўқ. У шериксиздир. Мулк ҳам, ҳамд ҳам Уникидир ва У барча нарсага қодир. Аллоҳдан ўзга (ҳақ) илоҳ йўқ. У ваъдасининг устидан чиқди, бандасини ғолиб этди, гуруҳларни ёлғиз Ўзи мағлуб қилди». Сўнгра қўлини кўтариб, қўлидан келгунча дуо қилади. Ушбу зикр ва дуони уч марта қайтаради. Сўнгра Сафодан тушиб Марво томон йўл олади. Биринчи белгига етгач, иккинчи белгигача эркак киши тез юради. Аммо аёллар икки белги орасида тезлашиши машруъ эмас, чунки у аврат ҳисобланади. Аёл кишига машруъ қилинган нарса, саъй пайтида тўлиқ юришдир. Сўнгра Марва тоғига чиқади ёки олдида туради, иложи бўлса, устига чиқиши афзал. Сафо тоғида нима қилган ва нимани айтган бўлса, Марва тоғида ҳам шуларни бажаради ва айтади. Фақатгина, Аллоҳ таолонинг қуйидаги сўзини ўқимайди:

﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ...﴾ [البقره: 158]

«Албатта, Сафо ва Марва Аллоҳ(дини)нинг белгиларидандир».

Бу фақатгина Сафо тоғига биринчи чиқаётганда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганлари учун айтилади. Сўнгра ундан тушиб Сафо тоғига етгунча юрадиган ерда юради ва тезлашадиган ерда тезлашади. Шу нарсани етти марта такрорлайди. Сафодан Марвога бориши бир мартага, ундан Сафога қайтиши иккинчиси бўлиб ҳисобланади. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам зикр қилинган нарсаларни бажариб шундай деганлар: «**Ҳаж амалларингизни мендан ўрганиб олинглар**». Зикр ва дуони саъй пайтида кўпайтириш ва катта кичик бетаҳоратликдан пок бўлиши мустаҳаб. Агар бетаҳорат саъй қилса, жоиз. Шунингдек, аёл киши тавофдан кейин ҳайз кўрса ёки нифос келса, саъй қилиши жоиз. Чунки саъй пайтида таҳорат шарт эмас, мустаҳабдир.

Саъйни тамомлагач, сочини қисқартиради ёки қиради. Эркак киши қириши афзал. Агар қисқартириб, қиришни ҳаж амалига олиб қўйса, у ҳам яхши. Агар Маккага ҳаж вақтига яқин келган бўлса, қисқартиргани яхшироқ.

Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва асҳоблари Зулҳижжа ойининг тўртинчи куни келганларида ўзи билан қурбонлик олиб келмаганларни сочини қиришга эмас, қисқартиришга буюрганлар. Сочининг барчасини қисқартириши керак. Сочининг баъзи ўринларини қириб, баъзи ўринларини тарк қилиш кифоя қилмагани каби, баъзи жойларини қисқартириб, баъзиларини қисқартирмаслик ҳам кифоя қилмайди. Аёл киши фақатгина қисқартириши машруъ. Ҳар бир ўрим сочидан бир унмула ёки ундан озроқ кесиши машруъ.

Унмула: бармоқ учининг бир бўғини. Аёл киши сочидан унмуладан ошиқ олмайди.

Агар эҳром боғлаган киши айтилган нарсаларни бажарган бўлса, эҳроми тамомига етди. Энди унга эҳром сабабидан ҳаром бўлган барча нарса ҳалол бўлади. Фақатгина, ўзи билан ташқаридан қурбонлик олиб келганлар ҳаж ва умра тўлиқ тамомига етгунига қадар эҳромларида қоладилар.

Кимки фақат ҳажга ёки ҳаж билан умрани жамлаган ҳолда эҳром боғлаган бўлса,

эхромини умрага хослаши суннат. Агар ўзи билан қурбонлик олиб келмаган бўлса, таматтуъ қилган киши каби қилади. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам асҳобларини буюриб шундай деганлар: «Агар мен ҳам қурбонлик олиб келмаганимда, сизлар билан бирга эҳромдан чиққан бўлар эдим».¹

Агар аёл киши умрага эҳром боғлагач ҳайз кўрса ёки нифос келса, покланмагунча тавоф ҳам, Сафо ва Марвада саъй ҳам қилмайди. Пок бўлгач, тавоф ва саъй қилади ҳамда сочини қисқартиради. Шу билан унинг умраси тамомига етади. Тарвия куни келгунча покланмаса, турган маконидан ҳажга эҳром боғлаб одамлар билан Минога чиқади. Шундай қилиб ҳаж билан умрани қирон (яъни бир эҳром боғлаганда иккита ибодатни) қилган бўлади. Ҳожилар каби арафада ва

¹ Имом Аҳмад «Кўп ҳадис ривоят қилган саҳобалар» муснадининг Анас ибн Молик муснадида 12039-рақам билан ва имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Ҳайз кўрган аёл тавофдан ташқари барча маносикларни бажариши» бобида 1651-рақам билан ривоят қилган.

Машъарул ҳаромда туради, жамаротда тош отади, Муздалифа ва Минода тунайди, қурбонлик сўяди ва сочини қисқартиради. Сўнгра пок бўлгач, Байтуллоҳни бир марта тавоф ҳамда Сафо ва Марва тоғини бир марта саъй қилади. Манашу битта тавоф умраси ва ҳажига кифоя қилади. Чунки, Оиша разияллоҳу анҳо умрага эҳром боғлагач ой кўрганларида Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «**Ҳожилар нима қилса, ўшани қилавер! Фақат Байтуллоҳни пок бўлгунингча тавоф қилмай тур**», – деганлар.¹ (Муттафақун алайҳ)

Агар ой кўрган ёки нифоси келган аёллар наҳр куни жамаротда тош отса ва сочини қисқартирса унга эҳром сабабли ҳаром бўлган хушбўйланиш ва шу каби барча нарсалар ҳалол бўлади. Фақатгина, то бошқа аёллар каби пок бўлгунча эрига яқинлашиш ҳаром бўлиб қолади. Пок бўлгач, тавоф ва саъй

¹ Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Ҳайз кўрган аёл удумларнинг тавофдан ташқари барчасини бажаради» бобида 1650-рақам билан ва имом Муслим ҳам «Ҳаж» китобининг «Эҳром турларининг баёни» бобида 1211-рақам билан ривоят қилган.

қилса, эрига яқинлашиш ҳалол бўлади.

Боб

Зулҳижжанинг саккизинчи куни ҳажга эхром боғлаш ва Минога чиқиш ҳақида

Зулҳижжанинг саккизинчи куни бўлмиш тарвия куни келса, Маккага ҳаж учун келганлар ва ўша ерда яшовчилар уйларида эҳром боғлашлари мустаҳаб. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг асҳоблари ҳажга келганларида Абтуҳда яшаганлар ва У зотнинг буйруқлари сабабли ўша ердан эҳром боғлаганлар. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларни Байтуллоҳга ёки унинг тарновини остига бориб эҳром боғлашга буюрмадилар. Шу билан бирга Минога чиқишдан олдин видолашув тавофиға ҳам буюрмаганлар. Агар машруъ бўлганда, уни ўргатган бўлар эдилар. Яхшилиқнинг барчаси Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва у зотнинг асҳобларига эргашади.

Мийқоттан ҳажга эҳром боғлаётганда ғусл олганидай ғусл олиши, покланиши ва хушбўйланиши мустаҳаб. Ҳажга эҳром боғлагач тарвия куни қуёш осмоннинг қоқ

ўртасига етгунича ёки етгач Минога чиқиш ҳамда Жамротул ақобада тош отгунча талбияни кўпайтириш ҳожиларга нисбатан суннат. Шундай қилиб, Минода пешин, аср, шом, хуфтон ва бомдод намозларини ўқийди. Ҳар бир намозни ўз вақтида қаср қилиб жам қилмасдан ўқиш суннат. Шом ва бомдод эса қаср қилинмайди.

Макка аҳли билан бошқаларнинг фарқи йўқ. Чунки, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мино, Арафа ва Муздалифада барчага имом бўлиб бир хил қаср намоз ўқиганлар. Макка аҳлини намозни тўлиқ ўқишга буюрмаганлар. Агар улар тўлиқ ўқишлари вожиб бўлганда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам баёнлаб берган бўлардилар.

Ҳожи Арафа куни қуёш чиқгач Минодан Арафага отланади. Агар иложи бўлса Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам қуёш осмоннинг қоқ ўртасига қелгунча Намирода турганлари каби ўша ерда туриш суннатдир.

Қуёш осмоннинг қоқ ўртасидан оғгач, имом ёки унинг ноиби ҳолатга муносиб ҳолда хутба қилиши суннат. У хутбада ҳожи ўша

куни ва ундан кейинги кунларда нима қилишини баёнлаб беради. Барча амалларда Аллоҳга тақво ва ихлос қилишга ҳамда Уни яқкалашга буюради. Аллоҳнинг китоби ва Расулуллоҳнинг суннатларини маҳкам ушлашга, у билан ҳукм қилишга, барча ишларида Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга иқтидо қилган ҳолда Аллоҳ ва расулининг ҳукмини бажаришга буюради. Сўнгра Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам каби пешин ва асрни биринчи вақтида битта азон ва иккита иқома билан ўқишади. Имом Муслим Жобир ибн Абдуллоҳ разияллоҳу анҳудан ривоят қилган.

Сўнгра ҳожилар Арафада турадилар. Арафанинг барчаси мавқифдир (яъни турса бўладиган жой) фақат, Батну Урона бундан мустасно. Иложи бўлса қиблага ва Раҳма тоғига юзланади. Агар иккаласига юзланишни иложи бўлмаса, қибланинг ўзига юзланади. Бу жойда ҳожилар Аллоҳни зикр қилиши, қўлини кўтариб ва ёлвориб У Зотга дуо қилиши мустаҳабдир. Агар Қуръон ўқиса ёки талбия айтса, бу ҳам яхши. Набий

соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилингани каби «Лаа илааҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу лаа шарийкалаҳ лаҳул-мулку валаҳул-ҳамду йўҳи ва йўмийт. Ва ҳува ъала кўлли шайъин қодийр», деб айтиш суннат.

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Энг яхши дуо Арафа кунининг дуоси. Мен ва мендан олдинги пайғамбарлар айтган энг яхши зикр: «Лаа илааҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу лаа шарийкалаҳ лаҳул-мулку валаҳул-ҳамду йўҳи ва йўмийт.

Ва ҳува ъала кўлли шайъин қодийр», – деганлар.¹

Яна Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан саҳиҳ ҳадисда ривоят қилинганки: «Аллоҳга энг ёқимли сўзлар тўрттадир: «Субҳааналлоҳ, валҳамдулиллаҳ, валаа илааҳа иллаллоҳ, валлоҳу акбар».

¹ Имом Тирмизий «Дуолар» китобининг «Арафа кунининг дуоси» бобида 3585-рақам билан ривоят қилган. Имом Муслим «Одоблар» китобининг «Қабиҳ исмлар билан аташнинг кароҳияти бобида 2137-рақам билан ривоят қилган.

Бу зикрни қалбда ҳозир тутиб, хушуъ билан кўп-кўп такрорлаши керак. Ундан ташқари бошқа вақтларда айтиладиган, шариатда ворид бўлган дуоларни кўпайтириши керак. Хусусан, ушбу ўринда, ушбу улуғ кунда ўзида кўп маъноларни жамлаган зикр ва дуоларни танлаши лозим.

Улардан: «Субҳаналлоҳи ва биҳамдиҳи ва субҳаналлоҳил-ъазийм».

Маъноси: «Аллоҳни ҳамд айтиш ва улуғлаш билан поклайман».

«Лаа илааҳа илла анта субҳаанака инни кунту миназ-золимийн».

Маъноси: «Сендан ўзга илоҳ йўқ, сени (айбу нуқсонлардан) поклайман. Дарҳақиқат, мен золимлардан бўлдим».

«Лаа илааҳа иллаллоҳ, валаа наъбуду иллаа иййааҳ, лаҳун-неъмату ва лаҳул-фадл ва лаҳус-санаул-ҳасан, лаа илааҳа иллаллоҳу мухлисийна лаҳуд-дина валав карихал-каафирун».

Маъноси: «Аллоҳдан ўзга ҳақ илоҳ йўқ,

фақатгина У Зотга ибодат қиламиз, неъмат Уники, фазилат Уники ва яхши сано Уники, гарчи кофирлар ёқтирмасалар ҳам, Аллоҳга динни холис қилган ҳолда (ибодат қиламиз) Ундан ўзга ҳақ илоҳ йўқ».

«Лаа ҳавла валаа қуввата илла биллааҳ».

Маъноси: «Аллоҳдан ўзгада на куч ва на ҳолатни ўғартира олишга қудрат йўқ».

«Роббанаа аатиная фид-дуня ҳасанаҳ ва фил аахироти ҳасанаҳ ва қинаа азаабан-наар».

Маъноси: «Раббимиз, бизга бу дунёда ҳам яхшиликни, охиратда ҳам яхшиликни бергин ва бизни дўзах азобидан сақлагин».

«Аллоҳумма аслиҳ лии дийний ал-лазии ҳува исмату амри ва аслиҳли дунйаайаа ал-лати фииҳаа маъаший, ва аслиҳ лий аахиротий, ал-лати фииҳаа маъаадий. Вазъалил-ҳаяаата зиядатан лии фии кулли хойр вал-мавта рооҳатан мин кулли шарр»

Маъноси: «Аллоҳим! Борлиғимнинг асоси бўлган динимни ислоҳ қилгин. Тирикчилигим бўлган дунёимни ислоҳ қилгин. Қайтар

жойим бўлган охиратимни ислоҳ қилгин. Ҳаётни мен учун барча яхшиликларнинг зиёда бўлишига сабаб қилгин, ўлимни эса мен учун барча ёмонликлардан халос қилувчи роҳат қилгин».

«Аъузу бил-лаҳи мин жаҳдил-балааъ, ва дарокиш-шақооъ, ва сууъил-қодоъ ва шамаататил-аъдааъ».

Маъноси: «Аллоҳим! Балонинг машаққатидан, бахтсизлик етишидан, ёмон қисматдан ва ғанимларнинг шодланишидан паноҳ беришингни сўрайман».

«Аллоҳумма инни аъузу бика минал-ҳамми вал-ҳазан, ва минал-ъажзи вал-касал, ва минал-жубни вал-бухл, ва минал-маъсами вал-мағром, ва мин-ғолабатиддайни ва қоҳрир-рижаал. Аъузу бика Аллоҳумма минал-барос вал-жунуун вал-жузаам ва мин саййиъил-асқоом.

Маъноси: «Аллоҳим! Ғам-ғусса, маҳзунлик, ожизлик, дангасалик, қурқоқлик, бахиллик, гуноҳ, тўлай олмайдиган қарз, қарзлар ғолиб келиши ва эркаклар қаҳридан паноҳ

беришингни сўрайман. Аллоҳим! Мохов, жиннилик, жузам ва бошқа ёмон касалликларидан паноҳ беришингни сўрайман».

«Аллоҳумма инни асъалукал-ъафва вал-аафията фид-дунйаа вал-аахирах».

Маъноси: «Аллоҳим мен сендан дунё ва охиратда авф ва офият сўрайман».

Аллоҳумма инни асъалукал-ъафва вал-ъаафията фии дийнии ва дуняйаа ва аҳлии ва маалии.

Маъноси: «Аллоҳим! Мен сендан диним, дунёим, аҳлим, молимда авф ва офийт беришингни сўрайман».

«Аллоҳумма-стур ъавротий ва аамин ровъаатий ваҳфазнии мин байна ядаййа ва мин холфий ва ъан йамииний ва ъан шимаалии ва мин фавқий ва аъзузу биъазоматика ан уғтаала мин тахтий».

Маъноси: «Аллоҳим! Менинг авратимни беркит! Қўрқувимдан омонлик бер, кетказ! Аллоҳим! Мен олдимдан ҳам, ортимдан ҳам,

ўнгимдан ҳам, чапимдан ҳам, тепамдан ҳам,
Ўзинг сақла! Оёғим остидан хиёнатга
учрашдан Сенинг улуғлигингла паноҳ
сўрайман».

«Аллоҳуммағфир лии хотийати ва
жаҳлии ва исрофий фии амрии ва маа анта
аъламу биҳии минний»

Маъноси: «Аллоҳим! Ҳатойимни,
билмаганимни, ишларимдаги исрофимни
ҳамда мendan кўра сен яхшироқ билган
гуноҳларимни мағфират қилгин».

«Аллоҳуммағфир лии жаддии ва ҳазлии ва
хотоии ва амдии ва куллу заалика ъиндии»

Маъноси: Аллоҳим! Жиддий ва ҳазил
қилиб қилганларимни, хато ва қасддан
қилганларимни мағфират қилгин —
буларнинг ҳаммаси менда бор.

«Аллоҳумма, иғфирлий ма қоддамту ва
маа аххорту, ва маа асрорту ва маа аъланту, ва
маа анта аъламу биҳии минний. Антал-
Муқоддиму ва антал-Муаххир, ва анта ъалаа
кулли шайъин қодийр!».

Маъноси: Аллоҳим! Менинг аввалги ва кейинги, яширин ва ошкор гуноҳларимни ва Сен мендан кўра яхши биладиган гуноҳларимни мағфират қилгин. Сен Муқаддимсан, Сен Муаххирсан. Сен ҳар нарсага қодирсан».

Аллоҳумма инни асъалука-саббата фил-амр, вал-ъазиймата фир-рушд, ва асъалука шукро ниъматик, ва ҳусна ъибаадатик. Ва асъалука қолбан салииман ва лисаанан содиқо. Ва асъалука хойро ма таълам ва аъзуз бика мин шарри маа таълам. Ва астағфирука лимаа таълам. Иннака анта ъалламул-ғуёууб.

«Аллоҳумма роббан-набиййи Муҳаммадин алайҳиссолаату вас салаам, иғфир лии занбии ва азҳиб ғойзо қолбии ва аъизнии мин музиллаатил-фитан маа абқойтани».

Маъноси: «Аллоҳим! Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Рабби! Гуноҳимни кечир, қалбимдаги ғазабни кетказ! Тирик эканман, залолатга олиб боровчи фитналардан сақлагин!».

«Аллоҳумма, Робас-самааваати ва Роббал-

арди ва Роббал-Аршил-азим, Роббанаа ва Робба кулли шай, Фаалиқул-ҳабби ван-наваа, ва Мунзилат-Таврооти вал-Инжили вал-Фурқон! Аъузу бика мин шарри кулли шайъин анта аахизун бинаасиятиҳи. Аллоҳумма антал-Аввалу ва лайса қоблака шай, ва Антал-Аахиру фа лайса баъдака шай. Ва антаз-Зооҳиру фа лайса фавқока шай, ва антал-Баатину фа лайса дуунака шай! Иқди аннид-дайна ва ағнинии минал-фақр».

Маъноси: «Аллоҳим, эй осмонларнинг Рабби, ернинг Рабби ва улуғ Аршнинг Рабби! Эй бизнинг Раббимиз ва барча нарсанинг Рабби! Эй донни ҳам, данакни ҳам ёрувчи! Эй Таврот, Инжил ва Фурқонни нозил қилган Зот! Мен Сендан Ўзинг пешонасидан тутувчи ҳар нарсанинг шарридан паноҳ тилайман. Аллоҳим! Сен Аввалдирсан, сендан аввал ҳеч нарса йўқ! Сен Охирдирсан, Сендан кейин ҳеч нарса йўқ! Сен Зоҳирдирсан, Сенинг тепангда ҳеч нарса йўқ! Сен Ботиндирсан, (яқиндирсан) Сендан яқин ҳам ҳеч нарса йўқ! Бизни қарзларимиздан халос қилиб фақирликдан қутқар!»

Аллоҳумма аъти нафси тақвааҳаа ва заккиҳаа Анта хойру ман заккааҳаа, анта валиййуҳаа ва мавлааҳаа, Аллоҳумма инни аъуузу бика минал-ъажзи вал-касал. Ва аъуузу бика минал-жубни вал-ҳароми вал-бухл, ва аъуузу бика мин ъазаабил-қобр».

Маъноси: «Аллоҳим! Нафсимга тақво бер. Уни поклагин Сен энг яхши Покловчисан. Сен унинг валийси ва мавлосисан. Аллоҳим! Ожизликдан ва дангасаликдан паноҳ беришингни сўрайман. Ҳамда қўрқоқлик, ёмон қарилик ва бахилликдан паноҳ сўрайман. (Аллоҳим!) Қабр азобидан паноҳ беришингни сўрайман».

«Аллоҳумма лака асламту, ва бика ааманту, ва ъалайка таваккалту, ва илайка анабту, ва бика хоосомту. Аъуузу биъиззатика ан тузиллани. Лаа илааҳа иллаа ант. Антал-ҳаййул-лазии лаа ямуут, вал-жинну вал-инсу ямуутуун».

Маъноси: «Аллоҳим сенга таслим бўлдим, сенга иймон келтирдим, сенга таваккул қилдим, сенга инобат қилдим, сен учун баҳслашдим. Азизлигингни ўртага қўйиб

сўрайманки, менга адашишдан паноҳ бергин.
Сендан ўзга илоҳ йўқ, ўлмайдиган тирик
Зотсан. Инсу жинлар ўладилар».

«Аллоҳумма иннии аъузуз бика мин
ъилмин лаа янфаъ, ва мин қолбин лаа яхшаъ,
ва мин нафсин лаа ташбаъ, ва мин даъватин
лаа йустажабу лаҳаа».

Маъноси: «Аллоҳим! Фойда бермайдиган
илмдан, қўрқмайдиган қалбдан, тўймайдиган
нафсдан, ижобат бўлмайдиган дуодан паноҳ
беришингни сўрайман».

«Аллоҳумма жаннибнии мункароотил-
ахлаақ вал-аъмаал, вал-аҳваа вал-адваа».

Маъноси: «Аллоҳим! Мункар ахлоқлар,
амаллар, ҳаваслар ва касалликлардан паноҳ
бергин».

«Аллоҳумма алҳимнии рушдии, ва
аъизнии мин шарри нафсии».

Маъноси: «Аллоҳим! Мени тўғри йўлга
илҳомлантир ва нафсимни ёмонлигидан
сақлагин».

«Аллоҳуммакфинии бихалаалика ўан

ҳароомик, ва ағнинии бифадлика ʔамман сиваак».

Маъноси: «Аллоҳим ҳалолинг билан ҳаромингдан кифоя қилгин ва ўз фазлинг билан бошқалардан беҳожат қилгин».

«Аллоҳумма иннии асʔалукал-ҳудаа ват-туқоо вал-ʔафаафа вал-ғинаа».

Маъноси: «Аллоҳим! Мен сендан ҳидоят, тақво, офият ва бойлик беришингни сўрайман».

«Аллоҳумма иннии асʔалукал-ҳудаа вас-садаад».

Маъноси: Аллоҳим! Мен сендан ҳидоят ва тўғри йўл сўрайман».

«Аллоҳумма иннии асʔалука минал-хойри куллих, ʔаажилиҳи ва аажилих, маа ʔалимту минху ва маа лам аʔлам, ва аʔуузу бика минаш-шарри куллих, ʔаажилиҳи ва аажилих, маа ʔалимту минху ва маа лам аʔлам. Ва асʔалука мин хойри маа саʔалака минху ʔабдука ва набиййўка Муҳаммадун соллаллоҳу алайҳи ва саллам, ва аʔуузу бика

мин шарри мас-таъаза минҳу ѓабдука ва набиййўка Муҳаммадун соллаллоҳу алайҳи ва саллам».

Маъноси: «Аллоҳим! Мен Сендан яхшиликнинг барчасини сўрайман. Тез келадиганини ҳам, кечга қоладиганини ҳам. Ўзим биладиганимни ҳам, билмайдиганимни ҳам. Аллоҳим! Мен Сендан ёмонликнинг ҳаммасидан паноҳ сўрайман. Тез келадиганидан ҳам, кечга қоладиганидан ҳам. Ўзим биладиганимдан ҳам, ўзим билмайдиганимдан ҳам. Аллоҳим, мен Сендан пайғамбаринг Расули Акрам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам сўраган нарсанинг энг яхшисини сўрайман. Аллоҳим, мен Сендан пайғамбаринг Расули Акрам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам паноҳ сўраган ёмонликлардан паноҳ тилайман».

«Аллоҳумма иннии асъалукал-жанната ва маа қорроба илайҳаа мин қовлин ав ѓамал. Ва аъузу бика минан-наари ва маа қорроба илайҳаа мин қовлин ав ѓамал. Ва асъалука ан тажъала кулла қодооин қодойтахуу лии хойрон».

Маъноси: «Аллоҳим, мен Сендан жаннатни ва унга яқинлаштирадиган ҳар қандай сўз ёки амал сўрайман. Аллоҳим, мен Сендан дўзахдан ва унга яқинлаштирадиган ҳар қандай сўз ёки амалдан паноҳ беришингни сўрайман. Аллоҳим, мен учун қандай ҳукм қилган бўлсанг, унинг оқибатини мен учун яхши қилгин».

«Лаа илааҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу лаа шарийкалаҳ лаҳул-мулку ва лаҳул-ҳамд, йўҳий ва йўмийт, биядиҳил-хойру ваҳува ъала кулли шайъин қодийр. Субҳааналлоҳи валҳамдулиллаҳ, ва лаа илааҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар. Валаа ҳавла валаа қуввата иллаа биллаҳил-ъалийил-ъазийм».

Маъноси: «Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ, У ягона,

шериги йўқ. Мулк ҳам, ҳамд ҳам Уникидир. Тирилтиради ва ўлдиради, барча яхшилик Унинг қўлида ва У барча нарсага қодир. Аллоҳ барча нуқсондардан пок, ҳамд Уникидир. Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ, Аллоҳ буюк, Олий ва Улуғ Аллоҳдан ўзгада куч ҳам ҳолатни ўзгартиришга қудрат ҳам йўқ».

«Аллоҳумма солли талаа Муҳаммад ва талаа аали Муҳаммад, камаа соллайта талаа Иброҳийма ва талаа аали Иброҳийма, иннака ҳамийдун- мажийд. Ва баарик талаа Муҳаммадин ва талаа аали Муҳаммад, камаа баарокта талаа Иброҳийма ва талаа аали Иброҳийма иннака ҳамийдун-мажийд».

Маъноси: «Эй Аллоҳим! Иброҳимга ва унинг оиласи-умматига раҳмат этганинг каби Муҳаммадга ва унинг оиласи-умматига ҳам раҳм қил. Албатта Сен мақтовли ва улуғ Зотсан. Иброҳимга ва унинг оиласи-умматига баракот-хайр ато этганингдек Муҳаммадга ва унинг оиласи-умматига ҳам баракот-хайр ато эт. Албатта Сен мақтовли ва улуғ Зотсан».

﴿...لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ [البقرة: 201]

«Раббимиз, бизга бу дунёда ҳам яхшиликни, охиратда ҳам яхшиликни бергин ва бизни дўзах олови азобидан сақлагин». [Бақара сураси 201-оят]

Ҳожи шундай улуғ жойда турар экан, юқорида зикр қилинган дуо-зикрларни ва уларнинг маъносига ўхшаш бошқа зикрларни

такрорлаши ҳамда Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга салавот айтиши, дуода ёлвориши, дунё ва охират яхшиликларини сўраши мустаҳаб. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам агар дуо қилсалар дуоларини уч марта такрорлар эдилар. Бу нарасада Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга эргашиш лозим.

Мусулмон киши бундай улуғ ерда Раббига бошини эгиб, камтарин ва итоаткор ҳолида Аллоҳ таолонинг ҳузурида ўзини ҳокисор тутади. Унинг раҳмати ва мағфиратини умид қилиб, азоби ва ғазабидан қўрқиб, ўзини ҳисоб-китоб ҳамда чин юракдан тавба қилган ҳолда туради. Чунки бу улуғ кун, катта йиғилиш жойи. Аллоҳ таоло бу кунда бандаларига саҳийлигини кўрсатадиган, фаришталарига улар билан мақтанадиган, дўзахдан озод бўладиганлар кўпаядиган кун. Шайтон арафа кунидаги каби ҳеч қайси кунда бунчалик мағлуб, кичик, ҳақир бўлмаган, магарам, бадр куни бундан мустасно. Шайтоннинг бунчалик хўр бўлишининг сабаби, Аллоҳ таолонинг бандаларига

ниҳоятда саҳийлиги, бандаларини дўзахдан озод қилиши ва уларни мағфират қилишини кўришидир.

Саҳиҳи Муслимда Оиша разияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Арафа куничалик Аллоҳ таоло бандаларни дўзахдан кўп озод қиладиган кун йўқ. У Зот (Арафа кунини Арафотдагиларга) яқинлашади ва улар билан фахрланиб,

фаришталарга: «Булар нимани исташяпти», дейди».¹

Муслмонлар Аллоҳ таолога ўзларидан яхши хислатларни кўрсатишлари керак. Кўпроқ зикр, дуо, тавба ҳамда барча хато ва гуноҳларига истиғфор айтиш билан душманлари бўлмиш шайтонни хўрлашлари, хафа қилишлари керак. Ҳожилар бу улуғ жойда қуёш ботгунга қадар зикр ва дуолар билан машғул бўлиб турадилар. Қуёш ботгач,

¹ Имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Ҳаж, умра ва Арафа кунининг фазли» бобида 1348-рақам билан ривоят қилган.

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам қилганлари каби сакинат ва виқор билан Муздалифага чиқадилар, талбияни кўпайтирадилар, кенгроқ жой топишга шошиладилар. Қуёш ботишидан олдин Арафадан кетиш мумкин эмас. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам қуёш ботгинга қадар турганлар ва шундай деганлар: «**Ҳаж амалларингизни мендан ўрганиб олинглар**».¹

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам суннатларига мувофиқ Муздалифага етгач у ерда Шомни уч ракат, Хуфтонни икки ракат қилиб битта азон ва икки иқома билан ўқийдилар. У ерга шом вақтида етадимиди ёки хуфтон вақтида етадимиди фарқи йўқ.

Баъзи авом одамлар Муздалифага етишлари билан намоз ўқишдан аввал Жамарот учун тош териши ва бу амални машруъ деб эътиқод қилишлари хато бўлиб, унинг шариатда далили йўқ. Набий

¹ Имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Наҳр куни жамратул-ақабада уловда туриб тош отиш мустаҳаблиги» бобида 1297-рақам билан ривоят қилган.

соллаллоҳу алайҳи ва саллам фақатгина машъарул ҳаромдан Минога йўл олганларида тош йиғиб беришга буюрганлар. Қаердан тош териб олса ҳам жоиздир. Тошни фақат Муздалифадан олиш шарт эмас. Аксинча, Минодан ҳам олиши мумкин. Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга иқтидо қилган ҳолда Жамратул ақобада отиш учун еттитагина тош териб олиши суннат. Қолган уч кун эса, уччала жамаротдан отиши учун Минодан ҳар кун йигирма битта тош териб олади.

Тошни ювиш мустаҳаб эмас, аксинча, ювмасдан отади. Чунки ювиш Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва асҳобларидан нақл қилинмаган. Шунингдек, бир марта отган тошини қайтадан отмайди.

Шундай қилиб, ҳожи ўша туни Муздалифада тунайди. Оиша, Умму Салама ва бошқа саҳобаларнинг ҳадисларига кўра, заиф аёллар, болалар ва шу каби узрли инсонлар Минога туннинг охириги қисмида йўл олишлари жоиз. Аммо бошқа ҳожилар Бомдод намозини ўқигунларича Муздалифада

туришлари таъкидланган. Сўнгра машъарул ҳаромда кун ёришгунча қиблага юзланиб. Аллоҳни зикр қилиб, Унга такбир айтиб дуо қилиб туришади. Бу ерда дуо қилаётганда қўлни кўтариш мустаҳаб. Муздалифанинг қаерида турса ҳам жоиз (маълум бир чегара белгиланмаган). Машъарул ҳаромга кўтарилишлари ёки унга яқинроқ туришлари шарт эмас. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Мен мана бу ерда турдим, лекин, Жамънинг ҳамма жойи мавқифдир», – деганлар.¹ (Имом Муслим саҳиҳида ривоят қилган)

Жамъ, яъни Муздалифадир.

Кун ёришгач, қуёш чиқишидан олдин Минога йўл олишади. Йўлларида талбияни кўпайтирадилар. Муҳассир водийсига етганларида озгина тезлашишлари мустаҳаб.

Минога етгач, Жамротул ақобада талбияни тўхтатадилар. Етишлари билан

¹ Имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Арофотнинг ҳамма жойи мавқиф экани ҳақида келган ҳадислар» бобида 1218-рақам билан ривоят қилган.

бирин кетин еттита тош отадилар. Ҳар бир тошни отаётганда қўлини кўтаради ва такбир айтади. Каабани чап томонида, Минони эса ўнг томонида қилиб Батнул водийдан отиши мустаҳаб. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай қилганлар. Агар бошқа томонлардан отса ва отадиган ерига тош тушса, ўша кифоя қилади. Отадиган жойда тош қолиши шарт эмас, аксинча, тош ўша ерга тушиши шарт қилинган. Аҳли илмларнинг сўзларининг зоҳирига қарайдиган бўлсак, тош ўша ерга тушса, сўнгра ундан чиқиб кетса ҳам кифоя қилади. Бу нарсани очиқ айтган имомлардан имом Нававий бўлиб «Муҳаззаб» шарҳида зикр қилган. Жамарот тошлари чўзма тошларидай нухоттан сал каттароқ тошлар бўлади.

Отиб битгач олиб келган қурбонлигини сўяди. Сўяётиб уни қиблага қаратади ва: «Бисмиллаҳ, Аллоҳу акбар, Аллоҳим! Бу сендан ўзинггадир», дейди.¹ Туянинг чап

¹ Суанан Тирмизий «Қурбонликлар» китоби 1521, суанан Абу Довуд «Қурбонликлар» китоби 2795, суанан Ибн Можа «Қурбонликлар» китоби 3121, муснад Аҳмад ибн

қўлини боғлаб турган ҳолида нахр қилиш, қўй ва молларни эса, чап томони билан ётқизиб бўғизлаш суннат. Агар қибла томонга йўналтирмасдан сўйса жоиз, аммо бу иш билан суннатни тарк қилган бўлади. Чунки сўйиш пайтида қиблага қаратиш вожиб эмас, суннатдир! Сўйган ҳайвонининг гўштидан ейиш, ҳадия қилиш ва садақа қилиш мустахабдир. Чунки Аллоҳ таоло:

﴿...فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِعُوا الْبَاسِ الْفَقِيرَ﴾ [الحج: 28]

«Бас, улардан енглар ва бечора ва фақирларга ҳам егизинглар», – деган. [Ҳаж: 28-оят]

Аҳли илмларнинг сўзларининг энг тўғрироғига кўра: Ташриқ кунларининг учинчи кундаги шом вақтигача сўйиш жоиздир. Шундай қилиб, сўйиш муддати нахр ва ундан кейинги уч ташриқ кунлари бўлиб ҳисобланади.

Қурбонликни нахр қилгач ёки бўғизлагач,

Ҳанбал 3/356, сунан Доримий «Қурбонликлар» китоби 1946.Ҳаж сураси 28-оят.

сочини қиради ёки қисқартиради. Қириш афзалроқ. Чунки, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам маносикларда сочларини қирганларга уч марта, қисқартирганларга эса бир марта раҳмат ва мағфират сўраб дуо қилганлар. Сочни баъзи қисмларини қисқартириш кифоя қилмайди. Аксинча, қирганда тўлиқ бажаргани каби қисқартирганда ҳам тўлиқ қисқартириш лозим. Аёл киши барча ўрим сочларидан бир унмула қисқартиради.

Ҳожига жамратул ақобада тош отиб сочни қиргач ёки қисқартиргач аёллардан бошқа ҳамма нарса мубоҳ бўлади. Бу биринчи таҳаллул деб аталади. Бу таҳаллулдан кейин хушбўйланиш ва ифоза тавофи учун Маккага йўл олиш суннатдир. Чунки Оиша разияллоҳу анҳодан ривоят қилинган ҳадисда: «Мен Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга эҳром боғлашларидан олдин эҳром учун, Каъбани тавоф қилишларидан олдин эса эҳромдан чиқаётганлари учун хушбўйлик

суриб қўяр эдим», – деганлар.¹ (Бухорий ва Муслим ривояти)

Бу тавоф Ифоза ёки зиёрат тавофи деб аталади. Бу ҳаж рукнларининг бири бўлиб, ҳаж ибодати бу амалсиз қабул бўлмайди. Аллоҳ таолонинг қуйидаги сўзидан мурод қилинган тавоф ўшади:

﴿ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ 29﴾

[الحج: 29]

«Сўнгра ўзларидаги кирларни кетказсинлар, назрларига вафо қилсинлар ва «қадимги уй»ни тавоф қилсинлар», деганимизни эсла». [Ҳаж сураси 29-оят]

Агар нийяти таматтуъ ҳажи бўлса,
тавоф амали ва мақом орқасида икки ракат
ўқигандан сўнг Сафо ва Марвада саъй қилади.
Бу саъй ҳаж учун, аввалгиси эса умраси учун

¹ Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Эҳром боғлашда хушбўйланиш» бобида 1539-рақам билан ривоят қилган. Имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Эҳромдаги киши эҳром боғлаётганда хушбўй ишлатиши» бобида 1189-рақам билан ривоят қилган.

ҳисобланади.

Уламоларнинг тўғрироқ фикрларига кўра, бир марта саъй қилиш етмайди. Чунки Оиша разияллоҳу анҳо айтадиларки: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан чиқдик» ҳадисни қолган қисмини ҳам зикр қилиб айтадилар: «Ким ўзи билан қурбонлик олиб олган бўлса, ҳаж билан умрага таҳлил айтсин. Иккаласини тамомламагунча эҳромдан чиқмасин» ...¹ яна айтганларки: «Умрага таҳлил айтганлар Байтуллоҳ ва Сафо ва Марвани тавоф қилдилар. Сўнгра эҳромдан чиқдилар. Сўнгра Минодан қайтгач яна бир марта ҳаж учун тавоф қилдилар». (Имом Бухорий ва имом Муслим ривояти)

Оиша онамизнинг умрага ният қилганлари ҳақида: «Сўнгра Минодан қайтгач ҳажлари учун яна бир марта тавоф қилдилар»,

¹ Саҳиҳ Бухорий «Ҳаж» китоби 1556, саҳиҳ Муслим «Ҳаж» китоби 1211, сунан Насой «Маносикул ҳаж» китоби 2763. Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Қирон ҳажининг тавофи» бобида 1638-рақам билан ва имом Муслим ҳам «Ҳаж» китобининг «Эҳром турларининг баёни» бобида 1211-рақам билан ривоят қилган.

– деган ҳадисларининг энг тўғри тафсири: Сафо ва Марва орасида саъй қилишдир. Тавоф сўзидан мурод Ифоза тавофи деганларнинг сўзлари тўғри эмас. Чунки, Ифоза тавофи барчанинг ҳаққида рукн бўлиб, барча кишилар бажаришлари шарт. Йўқоридаги тавофдан мурод эса, таматтуъ қилганларга хосдир. Улар Минодан қайтгач Сафо ва Марва орасида ҳажни тўлиқлаш учун тавоф қиладилар. Бу нарс ҳадисда очиқ-ойдин айтилган. Бу аксар аҳли илмларнинг сўзлари. Бу сўзнинг тўғрилигига Имом Бухорийнинг саҳиҳида муаллақ холда Ибн Аббос разияллоҳу анҳумодан қилган ривоятлари ҳам далолат қилади: Ибн Аббос разияллоҳу анҳумо ҳаж мутъаси тўғрисида сўралганларида, у киши бундай деб жавоб бердилар: *«Муҳожирлар, ансорлар ва Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг аёллари Ҳажжат ул-Вадодо ҳажга эҳром боғлашди, биз ҳам ҳажга талбия айтдик. Маккага келганимизда, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Ҳажга боғлаган эҳромингизни умрага айлантиринг. Ким ҳадийга илги осган бўлса, бундан мустасно»* –

дедилар. Байтни, Сафо ва Марвани тавоф қилдик, аёлларга яқинлик қилдик, (одатдаги) кийимларимизни кийдик. Жаноб Расулуллоҳ: «Ким ҳадийга илик осган бўлса, ҳадий ўз жойига етмагунча унга (эҳром таъқиқлаган нарсалар) ҳалол бўлмайди», дедилар.¹

Сўнгра бизни тарвия кечаси ҳаж учун эҳром боғлашга буюрдилар. Ҳаж амалларидан фориғ бўлганимизда Байтни, Сафо ва Марвани тавоф қилдик ва ҳажимиз тугал бўлди.

Бу ҳадис таматтуъ қилган одам икки марта саъй қилишига очиқ далил, Аллоҳ билгувчироқ.

Имом Муслим Жобир разияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисга келсак, у ҳадисда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва асҳоблари Сафо ва Марва орасида фақат бир марта тавоф қилганликлари зикр қилинган.

¹ Имом Бухорий «Ҳаж китобининг «Аллоҳ таоло: «Бу аҳли оиласи Масжидул Ҳаромда яшамайдиганлар учундир!» - деган» бобида ривоят қилган. Имом Бухорий «Ҳаж китобининг «Аллоҳ таоло: «Бу аҳли оиласи Масжидул Ҳаромда яшамайдиганлар учундир!» - деган» бобида ривоят қилган.

Бунда зикр қилинган саҳобалардан мурод: Ўзлари билан қурбонликларини эргаштириб келган саҳобалардир. Чунки улар Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга умра ва ҳажларни тамомлагунарича эҳромларида қолганлар . Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса умра ва ҳажга таҳлил айтган эдилар. Ким ўзи билан қурбонлик эргаштирган бўлса, умра ва ҳажни бир қилиб таҳлил айтишга ва иккаласини тамомламагунча эҳромдан чиқмасликка буюрганлар. Ҳудди Жобир разияллоҳу анҳу ва бошқа саҳобалардан ривоят қилинган ҳадислар далолат қилгани каби ҳаж ва умрани қирон қилганлар фақат бир марта саъй қилишади.

Ифрод ҳажи, яъни, умрасиз фақат ҳажни ният қилиб Наҳр кунигача эҳромда қолганларга нисбатан ҳам бир марта саъй фарздир. Агар муфрид ва қорин Маккага келгач саъй қилган бўлса ифоза тавофидан кейин саъй қилиши шарт эмас. Оиша, Ибн Аббос ҳамда айтиб ўтилган Жобир разияллоҳу анҳумларнинг ҳадисларини

жамлаганимизда ушбу ҳукм келиб чиқади. Шу билан ҳадислар орасидаги қарама қаршиликлар кетади ва барча ҳадисга амал қилган бўламиз.

Бу жамлашдан чиққан ҳукмларни қўллаб қувватловчи нарсалардан: Оиша ва Ибн Аббосларнинг ҳадислари саҳиҳ бўлиши ва таматтуъ қилганлар учун иккинчи саъйни тасдиқлашидир. Жобир разияллоҳу анҳунинг ҳадисининг зоҳири эса иккинчи саъйни йўққа чиқормоқда. Усул ва мусталаҳ илмида қайд қилинган қоида бўйича: «Тасдиқловчининг гапи инкор қилувчиникидан устунроқ». Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло тўғри йўлга тавфиқ бергувчи ҳамда Аллоҳдан ўзгада куч ҳам ҳолатни ўзгартиришга қудрат ҳам йўқ.

Боб

Ҳожи наҳр куни нима қилиши афзалроқ экани ҳақида

Ҳожи ушбу тўрт ишни Наҳр куни тартиби билан қилгани афзал:

Биринчи Жамратул Ақабага бориб тош отиш билан бошлайди. Сўнгра жонлиғини сўяди, сочини қиради ёки қисқартиради,

Байтуллоҳни тавоф қилади ва агар таматтуъ ҳажини бажарган бўлса, саъй қилади. Агар Қирон ва Ифрод ҳажига ният қилган бўлса ва биринчи тавофдан кейин саъй қилмаган бўлса, энди саъй қилади. Бу ишларни тартибини ўзгартириб бажарса ҳам бўлаверади. Ҳатто, саъйни тавофдан аввал қилса ҳам бўлаверади, чунки, у ҳам Наҳр кунда қилинадиган ишлар сарасига киради. Бу ҳам саҳобийнинг қуйидаги сўзининг ичига киради: *«(Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам) Ўша куну бирор амални кечиктирилгани ёки аввалроқ бажарилгани ҳақида сўралсалар: «Қилавер, танглик йўқ», – дер эдилар.*¹ Чунки тавоф ҳам, саъй ҳам инсон билмаслиги ва унутиши мумкин бўлган ишлардан бўлиб, инсонларга енгил бўлиши учун Наҳр кундаги

¹ Имом Бухорий «Илм» китобининг «Жонивор ва бошқа нарса устида туриб фатво бериш» бобида 83-рақам билан ва имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Наҳр қилишдан ёки тош отишдан олдин сочини қирган киши ҳақида»ги бобда 1306-рақам билан ривоят қилган.

² Имом Абу Довуд «Маносик» китобининг «Ҳажда бир нарсани бошқа нарсадан аввал қилган киши ҳақида»ги бобда 2015-рақам билан ривоят қилган.

умумий масалалар қаторидан жой олиши керак. Дарҳақиқат, Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан собит бўлган ҳадисда: **У зот тавоф қилишидан олдин саъй қилган киши ҳақида сўралганларида: «Танглик йўқ», деганлар.**² (Абу Довуд Усама ибн Шарийкнинг ҳадисида саҳих санад билан ривоят қилган)

Шу ҳадис орқали шак-шубҳасиз умумга кириши баён бўлди. Аллоҳ ўзи тавфиқ берувчи.

Ҳожи уч амални бажариши билан эҳромдан тўлиқ чиқади. Улар: Жамротул ақобада тош отиш, сочни қисқартириш ёки қириш ва ифоза тавофи билан йўқорида зикр қилинган одам саъй қилиши. Ушбу уч ишни қилган кишига эҳром сабабли ҳаром қилинган барча иш ҳалол қилинади. Булардан иккитасини қилган кишига эса эҳроми сабабли ҳаром қилинган нарсаларнинг аёллардан ташқари барчаси ҳалол бўлади ва бу биринчи эҳромдан чиқиш деб аталади.

Ҳожи Замзам сувидан ичиши, иложи бўлса ичини сув билан тўлдириши ҳамда манфаатли дуолар билан қўлидан келгунча дуо қилиши

мустаҳабдир. Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинганидек: «Замзам суви ичилган нарсаси учундир».

Имом Муслим Абу Зарр разияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар: «Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Замзам суви ҳақида: «Албатта у овқат хоҳлаганнинг овқати¹», деганлар». Абу Довуд зиёда қилиб қўшганки: «У касалнинг шифоси».

Ифоза тавофи ва саъйдан кейин ҳожилар Минога қайтадилар ва у ерда уч кун ва уч тун турадилар. Уч Жамаротнинг барчасида ҳар кун қуёш ботишга оғгандан сўнг тош отадилар. Отаётганда тартибни сақлаш керак.

Масжидул Хийфдан кейинги биринчи Жамаротдан бошлаб унга етти марта кетмакет тош ирғитади. Ҳар отганда қўлини кўтаради. Ундан (Жамаротдан) сал узоқлашиб уни чап томонида қилиб, қиблага қараб, икки қўлини кўтариб дуо қилиши ва дуосида

¹ Имом Муслим «Саҳобалар фазилати» китобининг «Абу Зарр фазилати» бобида 2473-рақам билан ривоят қилган.

ёлвориши суннатдир.

Биринчисини отгандай иккинчи жамаротга ҳам тош отади. Отгандан сўнг бир оз узоқлашиб, (жамаротнинг) ўнг томонига туриб, қиблага қараб, икки қўлини кўтариб кўп дуо қилади. Сўнгра, учинчи жамаротни отади ва унинг олдида турмайди.

Сўнгра ташриқнинг иккинчи кунда биринчи куни каби Жамаротга тош отади. Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга иқтидо қилган ҳолда биринчи ва иккинчи жамаротда биринчи кундагидай амалларни бажаради.

Ташриқ кунларининг биринчи ва иккинчи кунда тош отиш ҳаж вожиботларидан ҳисболанади. Сув таъминлаб турувчилар ва жаниворларни бошқариб турганлардан ташқари барча биринчи ва иккинчи тунлари Минода тунашлари ҳам вожиб.

Аввалги икки кунда тош отгандан сўнг Минодан кетмоқчи бўлганлар кетиши жоиз. Учинчи куни кечқурун қолиб у ерда тунаш афзалроқ ва ажри ҳам улуғроқ. Аллоҳ таоло айтади:

﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ

عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى...﴾ [البقرة: 203]

«Аллоҳни саноқли кунларда эсланг. Бас, ким икки кундан кейин шошилиб, кетса, унга гуноҳ йўқ. Ким кечикиб қолса, унга гуноҳ йўқ». [Бақара сураси 203-оят]

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларга эртароқ кетишга рухсат берганлар, лекин ўзлари ўн учинчи куни ҳам қолиб қуёш ботишга оғиб бошлаганда Жамаротга бориб тош отиб пешин ўқишдан олдин йўлга отланганлар.

Тош ота олмайдиган боланинг валийси Жамротул ақаба ва бошқа жамаротларда ўзи учун тош отгандан сўнг боласига ният қилиб отса бўлади. Тош ота олмайдиган кичик қизча ҳам шу ҳукмда, валийи унинг ўрнига отади. Чунки Жобир разияллоҳу анҳу ҳадисда айтадиларки: *«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга ҳаж қилдик. Биз билан болалар ва аёллар ҳам бор эди. Болалар ўрнига*

*талбия айтдик ва тош отдик».*¹ (Ибн Можа ривоят қилган)

Касаллик, қарилик ёки ҳомиладорлик сабабли тош отишдан ожиз қолганлар ўзининг ўрнига бошқани вакил қилиши жоиз. Чунки Аллоҳ таоло:

﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ...﴾ [التغابن: 16]

«Аллоҳга қўлингиздан келганича тақво қилинг», деган. [Тағобун сураси 16-оят]

Улар Жамаротда одамлар билан тиқилиша олмайдилар. Бунинг оқибатида эса тош отиш вақти ўтиб кетади аммо унинг қазосини ўтай олмайдилар. Шунинг учун бошқа удумларга хилоф ўлароқ бу нарсада вакил қилиши жоиз қилинди. Эҳром боғлаган киши нафл ҳаж қилаётган бўлса ҳам ўзининг ўрнига бирортани тайинлаши жоиз эмас. Чунки умра ёки ҳажга эҳром боғлаган киши уни ўзи тамомига етказиши лозим. Аллоҳ

¹ Сунан Термизий «Ҳаж» китоби 927, сунан ибн Можа «Маносик» китоби 3038.

таоло айтади:

﴿وَأَتُمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴾ [البقرة: 196]

«Аллоҳ учун ҳаж ва умрани тугал адо этинг!». [Бақара сураси 196-оят]

Тавоф ва саъй пайти тош отиш пайтидан фарқли ўлароқ ўтиб кетмайди.

Арафада туриш ҳамда Муздалифа ва Минода тунашга келсак, унинг ҳам вақти ўтиб кетиши мумкин. Лекин ожиз одам тош отишдан хилоф ўлароқ машаққат билан бўлса ҳам бу амалларни бажариши мумкин. Шунингдек, тош отишда бошқани вакил қилиш мумкинлиги салаф солиҳлардан ворид бўлган. Бошқа (ҳаж) амалларда эса вакил қилиш ворид бўлмаган.

Ибодатлар тавқифий бўлиб, уни ҳеч ким ўзгартира олмайди. Ўзгартириш фақатгина далил асосида бўлиши лозим. Уламолар сўзининг ичидаги энг саҳиҳ сўз, бировнинг ўрнига Жамаротда тош отаётган инсон учала жамаротда ҳам аввал ўзига, кейин талаб қилган инсонига атаб тош отиши мумкин.

Биринчи учаласини ҳам ўзи учун отиб олиб, кейин бошидан бошқа учун отиши шарт эмас. Чунки у нарсада қийинчилик ва машаққат бор. Аллоҳ таоло айтадики:

﴿...وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ...﴾ [الحج: 78]

«Ва сизга бу динда ҳеч танглик қилмади». [Ҳаж сураи 78-оят]

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Енгиллаштиринглар, оғирлаштирманглар!», – деганлар.¹ Бундай амал саҳобалар ўз болларига ва ожизларга тош отиб бераётганларида ҳам улардан ворид бўлмаган. Агар бундай қилганларида, бизга нақл қилинган бўлар эди. Чунки умматимиз салаф солиҳинлардан бундай дақиқ амалларни нақл қилишда ҳарис бўлган. Аллоҳу аълам.

¹ Имом Бухорий «Илм» китобининг «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг одамларга малол келмасин деб, муайян кунларни илм ва ваъз айтиш учун белгилаб қўйганлари» бобида 69-рақам билан ва имом Муслим «Жиход ва жангга юришлар» китобининг «Енгилликка буюриб, қочиришни тарк қилиш» бобида 1734-рақам билан ривоят қилган.

Боб

Таматтуъ ёки Қирон ҳажига ният қилган инсон қурбонлик сўйиши вожиблиги ҳақида

Таматтуъ ёки Қирон қилган ҳожи Ҳарам масжиди аҳлидан бўлмаса, сўйлиқ сўйиши керак.

Сўйлиқ: Қўй, туянинг ёки сигирнинг еттидан бири. Ҳалол маблағдан ва ҳалол касбдан бўлиши керак. Чунки Аллоҳ таоло Покдир ва фақатгина покни қабул қилади.

Мусулмон киши одамлардан қурбонлик ёки бошқа нарса сўрашдан ўзини тийиши ва иффатли бўлиши керак. Агар Аллоҳ таоло мусулмон кишини ўз номидан қурбонлик қилиши учун маблағ берган ва бошқаларни қўлидаги нарсадан беҳожат қилиб қўйган бўлса, сўраётган одами подшоҳ бўлса ҳам улардан сўраши мумкин эмас.

Таматтуъ ва Қирон ҳажини бажараётган киши қурбонлик қилишдан ожиз қолса, ҳажда уч кун, уйига қайтгандан сўнг етти кун рўза тутиб бериши керак. Рўза тутиш вақти бўйича

унга ихтиёр берилган. Хоҳласа Наҳр кунидан олдин ёки уч кун ташриқ кунлари тутади. Аллоҳ таоло айтади:

﴿...فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ...﴾

[البقرة: 196]

«Агар тинч бўлсангиз, ким умрадан ҳажгача ҳузур қилган бўлса, муяссар бўлган қурбонликни қилсин. Ким топмаса, уч кун ҳажда, етти кун қайтганингизда-ҳаммаси ўн кун тўлиқ рўза тутсин. Бу аҳли Масжидул Ҳаромда яшамайдиганлар учун». [Бақара сураси 196-оят]

Саҳиҳ Бухорийда Оиша ва Ибн Умар разияллоҳу анҳумдан ривоят қилинади: «Ташриқ кунлари қурбонлик қилишга қурби етмаганлардан бошқа ҳеч кимга рўза тутишга

рўхсат берилмаган».¹ Бу ҳадис Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга марфуъ ҳукмини олади. Арафа куни рўза тутмаслик учун уч кунлик рўзани Арафа кунидан олдинроқ тутгани афзалроқ. Чунки у куни рўза тутмаслик дуо ва зикрда тиришишга ёрдам беради. Уч кун рўзани кетма кет ёки бўлиб-бўлиб тутса ҳам бўлади. Ундан кейинги етти кун ҳам шу ҳукмда. Чунки Аллоҳ таоло ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам кетма кетликни шарт қилмаганлар. Аллоҳ таолонинг қўидаги сўзига кўра, етти кун рўзани уйига қайтганда тутгани афзалроқ: «Уйингизга қайтганингизда етти кун». [Бақара сураси 196-оят]

Ожиз одамнинг рўза тутиши подшоҳ ёки бошқалардан ўзи учун сўйлиқ сўрашидан афзалроқ. Сўйлиқ ёки шу каби нарсалар бошқалардан сўрамасдан унга берилса олиш жоиз. Агар бировни номидан ҳаж қилаётган бўлса ҳам (яъни ҳаж қилишга маблағ

¹ Имом Бухорий «Рўза» китобининг «Ташриқ кунларидаги рўза» бобида 1998-рақам билан ривоят қилган.

берганлар берилган пулдан қурбонлик сотиб олишни шарт қилмаган бўлса) у учун пул сўрамаслиги афзалроқ. Баъзи инсонлар ҳукумат ва шунга ўхшаш жойлардан ёлғондан баъзи шахсларнинг номини айтиб сўйлиқ сўраши ҳаром эканлигида ҳеч қандай шак-шубҳа йўқ. Чунки бу ёлғон орқали ейиш бобидан. Аллоҳ таоло бизларга ва барча мусулмонларга бундан офият берсин.

Боб

Ҳожилар ва бошқалар яхшиликка буюришлари вожиблиги ҳақида

Ҳожилар ва бошқаларга энг вожиб бўлган нарсалардан: Аллоҳ ва Расули соллаллоҳу алайҳи ва саллам буюрганлари каби яхшиликка буюриб ёмонликдан қайтариш ҳамда жамоат билан беш вақт намоз ўқишга муҳофаза қилишдир.

Ҳозирги кунда кўпчилик Маккада яшовчилар ва шу каби инсонларнинг масжидга бормай уйларида намоз ўқишлари шариатга хилофдир. Одамларни бу нарсадан қайтариб уларни масжидда намоз ўқишга буюрмоқ лозим. Набий соллаллоҳу алайҳи ва

саллам дан собит бўлган ҳадисга эътибор берайлик. Ибн Умми Мактум кўзи ожизлиги ва масжиддан узоқлиги учун уйида намоз ўқишга изн сўраганда: «Намозга нидони эшитасанми?» – дедилар. Шунда: «Ҳа!» деди. Шунда: «Унга жавоб бер! (яъни, унга кел)» – дедилар.¹ Бошқа бир ривоятда: «Сенга рухсат топа олмайман», – деганлар.²

Яна Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Бир кишини одамларга намоз ўқиб беришга буюрсам-да, кейин ундан (намоздан) қолган одамларнинг ортларидан бориб, буюрсам-ки, боғ-боғ ўтин қалаб, устларидан ўт қўйиб, уйларини ёқиб юборишса, дейман», – деганлар.³

¹ Имом Муслим «Масжидлар ва намоз жойлари» китобининг «Азонни эшитган киши масжидга келиши вожиб» бобида 653-рақам билан ривоят қилган.

² Имом Аҳмад «Кўфаликлар» муснадининг Амр ибн Умми Мактум ҳадисида 15064- рақам билан ва имом Абу Довуд «Жамоатни тарк қилган инсонга қаттиққўллик» бобида 552-рақам билан ривоят қилган.

³ Имом Бухорий «Хусуматлар» китобининг «Маъсият ва хусумат эгаларини уйлардан чиқариш» бобида 2420-рақам билан ва имом Муслим «Масжидлар ва намоз ўринлари» китобининг «Жамоат намозининг фазли ва

Сунан Ибн Можа ва бошқалар яхши санад билан Ибн Аббос разияллоху анхумодан ривоят қилган ҳадисда: «Набий соллаллоху алайҳи ва саллам: *«Ким азонни эшитса ва келмаса, унинг намози йўқдир, магарам узри бор кишилар бундан мустасно»*, – деганлар.¹ Саҳиҳ Муслимда Ибн Масъуд разияллоху анхудан ривоят қилинади: *«Ким эртага Аллоҳга мусулмон ҳолида йўлиқишни истаса, мана бу намозларни уларга азон айтилган жойда адо қилиб борсин. Зеро, Аллоҳ таоло Набийингиз соллаллоху алайҳи ва салламга ҳидоят йўлларини шариат қилиб берган. Албатта, ўша намозлар ҳидоят йўлларидадир. Агар сизлар ҳам манабу ҳонасаллот уйида намоз ўқиганидек уйингизда намоз ўқисангиз, пайғамбарингизнинг суннатини тарк қилган бўласиз. Агар Набийингизнинг суннатини тарк қилсангиз залолатга кетасиз. Қай бир киши яхшилаб*

ундан қолиш қаттиқ олинганининг баёни» бобида 651-рақам билан ривоят қилган.

¹ Имом Ибн Можа «Масжидлар ва жамоатлар» китобининг «Жамоатдан ортга қолганларга қаттиққўл бўлиш» бобида 793-рақам билан ривоят қилган.

*тахорат олиб, кейин масжидга отланар экан, Аллоҳ таоло унинг ҳар бир ташлаган қадамига бир ҳасанот ёзади, уни бир даражага кўтаради ва бир ёмонлигини ўчиради. Билганимиз шуки, бизнинг пайтимизда фақат нифоқи маълум мунофиқлар (жамоатдан) қолар эди. (Касал) одам икки кишининг орасида олиб келиниб, сафга турғизилар эди».*¹

(*Хонасаллот – узри бўлмай туриб, жамоатга чиқмай, намозини уйида ўқийдиган одам. Кейинчалик бу сўз уйинг куйгур, бадбахт деган маънони англатадиган бўлиб кетган.)

Ҳожилар ва бошқалар зино, лўттибозлик, ўғрилик, рибохўрлик, етимни молини ейиш, муомалада муттаҳамлик, омонатга хиёнат, ароқ ичиш, чекиш, кийимини осилтириб юриш, кибр, ҳасад, риё, ғийбат, бировларни уруштириш, мусулмонларни устидан кулиш, рўбоб, сурнай каби мусиқа асбобларини

¹.Имом Муслим «Масжидлар ва намоз ўринлари» китобининг «Жамоат намози ҳидоят йўлларидандир» бобида 654-рақам билан ривоят қилган.

ишлатиш, мусиқа эшитиш, радио ва шу кабиларда мусикий асбобларни эшитиш, нарда, шахмат, қимор ўйнаш, тирик нарсаларни чизиш, шу нарсаларга рози бўлиш ва шу каби Аллоҳ ҳаром қилган нарсалардан четланишлари ва уни бажаришдан эҳтиёт бўлишлари керак. Буларнинг барчаси Аллоҳ бандаларига ҳаром қилган мункар ишлардандир. Ҳожилар ва Байтуллоҳ атрофида яшовчилар бошқаларга қараганда кўпроқ бу нарсалардан эҳтиёт бўлишлари керак. Чунки бу улуғ макондаги маъсиятнинг гуноҳи қаттиқ ва оқибати ёмонроқдир. Дарҳақиқат, Аллоҳ таоло айтганки:

﴿...وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

[الحج: 25]

«У ерда ким зулм ила янглиш йўлга бурилишни ирода қилса, унга аламли азобни тоттирамиз». [Ҳаж сураси 25-оят]

Агар Аллоҳ таоло у ерда зулм ила янглиш йўлга бурилишни ирода қилган кимсани азоблайман деган бўлса, шу ишни қилган кишининг оқибати қандай бўлар экан?

Уларнинг азоби ёмонроқ ва қаттиқроқ эканида ҳеч шак-шубҳа йўқ. Зикр қилинган ва бошқа маъсиятлардан жуда эҳтиёт бўлиши керак.

Ҳожилар ҳаж яхшиликлари ва гуноҳлар кечирилишига Аллоҳ таоло ҳаром қилган маъсиятлардан четланмай туриб эриша олмайдилар. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳадисда айтганлари каби: «Ким ҳаж қилса ва бузғунчилик ва фисқ ишларни бажармаса, онасидан янги тўғилгандай бўлиб қайтади».¹

Бу мункарлардан кўра ёмонроқ ва каттароғи, ўликлардан шафоат талабида касалларига шифо, йўқолган нарсасини топиб беришлари ёки шу кабилар учун уларга дуо қилиш ҳамда улардан паноҳ сўраш, уларга назр аташ ва сўйлиқ сўйишдир.

Бу Аллоҳ таоло ҳаром қилган катта

¹ Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Мабрур ҳажнинг фазли» бобида 1521-рақам билан ва имом Муслим ҳам «Ҳаж китобининг «Ҳаж, умра ва Арафа кунининг фазли» бобида 1350-рақам билан ривоят қилган.

ширклардандир. Бу жоҳилиятдаги мушрикларнинг дини. Аллоҳ таоло шу нарсадан қайтариш учун пайғамбарларни юборди ва китобларни нозил қилди.

Ҳожи ва бошқалар бу нарсадан огоҳ бўлиши ҳамда агар бу иш олдин ундан содир бўлган бўлса, тавба қилиши ва янгидан ҳаж қилиши вожиб. Чунки катта ширк Аллоҳ таоло айтгандек барча амалларни ҳабата қилиб юборади. У Зот айтадики:

﴿...وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ [الانعام: 88]

«Агар улар ширк келтирсалар, қилган ишлари, албатта, беҳуда кетадир». [Анъом сураси 88-оят]

Кичик ширкнинг турларидан: Набий, каъба, омонат ва шу каби Аллоҳдан бошқанинг номи билан қасам ичиш.

Шунингдек, риё, сумъа, Аллоҳ ва сен хоҳлагандай бўлибди, Аллоҳ ва сен бўлмаганингда, Аллоҳ ва сендан ва шу каби сўзларни айтиш ҳам кичик ширк.

Бу ширкий мункарлардан эҳтиёт бўлиш ва

бу ишни тарк қилишга бошқаларни ҳам ундаш керак. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан собит бўлган ҳадисда У зот: «**Ким Аллоҳдан бошқанинг номи билан қасам ичса, куфр келтирибди ёки ширк келтирибди**», деганлар.¹ (Имом Аҳмад, Абу Довуд ва Тирмизий саҳиҳ санад билан ривоят қилган)

Яна саҳиҳ ҳадисда Умар разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: **«Ким қасам ичса, Аллоҳ билан қасам ичсин ёки жим турсин»**, деганлар».²

Яна Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганларки: **«Ким омонат билан қасам ичса,**

¹ Имом Аҳмад «Кўп ҳадис ривоят қилган саҳоблар» муснадининг Ибн Умар муснадида 6036-рақам билан ва имом Тирмизий «Назр ва қасамлар» китобининг «Аллоҳдан бошқанинг номи билан қасам ичиш ҳаромлиги» бобида 1535-рақам билан ривоят қилган.

² Имом Бухорий «Гувоҳлар» китобининг «Қасам ичишни талаб қилиш кайфияти» бобида 2679-рақам билан ва имом Муслим «Қасамлар» китобининг «Аллоҳ номидан бошқа номи билан қасам ичишдан тақиқланган» бобида 1646-рақам билан ривоят қилган.

биздан эмас».¹ (Имом Абу Довуд ривояти)

Яна Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Сизлар учун энг қўрққан нарсам кичик ширк», деганлар, шунда у ҳақида сўралдганларида: «Риё», деб жавоб бердилар.²

(Риё – ҳўжакўрсин учун амал қилиш)

Яна Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганларки: «Аллоҳ ва фалончи хоҳлагандай бўлибди», деманглар! Аксинча: «Аллоҳ сўнгра фалончи хоҳлагандай бўлибди», – денглар.³

Имом Насоий Ибн Аббос разияллоҳу анҳумодан ривоят қилади: «Бир киши: Эй

¹ Имом Аҳмад «Ансорлар муснади»да Бурайда Асламий ҳадисида 22471-рақам билан ва имом Абу Довуд «Қасамлар ва назрлар» китобининг «Омонат билан қасам ичиш ҳаромлиги» бобида 3253-рақам билан ривоят қилган..

² Имом Аҳмад «Қолган Ансорлар муснади»нинг Маҳмуд ибн Лабийд ҳадисида 23119-рақам билан ривоят қилган.

³ Имом Аҳмад «Қолган ансорлар муснади»нинг Ҳузайфа ибн Ямондан ривоят қилган ҳадисда 22754-рақам билан ва имом Абу Довуд «Одоб» китобининг «Бадбахт нафсим дейилмайди» бобида 4980-рақам билан ривоят қилган.

Аллоҳнинг расули, Аллоҳ ва сиз хоҳлаган нарсa бўлди», – деди. Шунда Расулulloҳ солаллоҳу алайҳи ва саллам айтдиларки: «Аллоҳга мени шерик қилдингми?! (Ундай демагин) Балки ёлғиз Аллоҳ хоҳлабди», – дегин».¹

Бу ҳадислар Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тавҳид қисмини қанчалик ҳимоя қилганлари, умматларини катта ва кичик ширкдан огоҳлантирганлари, иймонлари саломат қолиши, Аллоҳнинг азобидан ҳамда Унинг ғазабидан умматларини сақлашга қанчалик ҳарис бўлганларига далолат қилади. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳ таоло ва Унинг бандаларига насиҳатгўй бўлдилар. Аллоҳнинг У зотга қиёматгача доимо саломи ва савоботи бўлсин!

Аҳли илмлардан ташкил топган ҳожилар ва Аллоҳ таолонинг моборак шахрида ва Расули акрам соллаллоҳу алайҳи ва

¹ Имом Аҳмад «Бану Ҳошим муснади» да Абдуллоҳ ибн Аббос муснадининг бошида: «Аллоҳга мени тенгхўр қилдингми», деган лафз билан 1842-рақам билан ривоят қилган.

салламнинг шаҳрида яшовчи аҳли илмлар инсонларга Аллоҳ таолонинг уларга нозил қилган шариатини ўргатишлари лозим. Уларни Аллоҳ таоло ман қилган ширк ва маъсиятлардан далиллар билан очиқлаб огоҳлантиришлари ҳамда уларни зулматлардан нурга чиқаришлари лозим. Буларнинг барчаси Аллоҳ таолонинг аҳли илмларнинг зиммаларига қўйган илм омонатининг ҳаққини адо этиш жумласидандир. Аллоҳ таоло айтади:

﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا

تَكْتُمُونَهُ...﴾ [آل عمران: 187]

«Аллоҳ китоб берилганлардан, албатта, уни одамларга баён қиласиз ва беркитмайсиз, деб аҳд олганини эсланг».

[Оли Имрон сураси 187-оят]

Бу сўзларимиздан мақсад, бу уммат уламоларини золим аҳли китоблар каби ҳақни беркитиб бу дунёни охиратдан устун қўйиш йўлидан огоҳлантиришдир. Аллоҳ таоло айтади:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ
لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ۝١٥٩ إِلَّا
الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

160 ﴿البقرة: 159-160﴾

«Албатта, Биз нозил қилган равшан оятларни ва ҳидоятни одамларга китобда баён қилиб берганимиздан кейин беркитганларни–ўшаларни Аллоҳ лаънатлайди. Ва лаънатловчилар лаънатлайди. Магар тавба қилиб, аҳли солиҳ бўлиб, баён қилганларнинг, ана ўшаларнинг тавбасини қабул қиламан. Ва Мен тавбаларни кўплаб қабул қилувчи ва раҳмлидирман». [Бақара: 159-160-оятлар]

Қўрьони карим оятлари ва набавий ҳадислар Аллоҳ таолога даъват қилиш, инсонларни нима учун яратилганларини баёнлаб бериш Аллоҳга яқинлаштирадиган энг афзал ибодат ва энг муҳим вожиботлардан эканига далолат қилди. Бу йўл пайғамбарлар ва уларга қиёматгача

эргашувчиларининг йўлидир. Аллоҳ таоло айтади:

﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي

مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ [فصلت: 33]

«Аллоҳга даъват қилган, солиҳ амалларни қилган ва «Албатта, мен мусулмонларданман!» деган, кишидан ҳам гўзал сўзли ким бор?!» [Фуссилат сураси 33-оят]

﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي

وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ [يوسف: 108]

«Сиз: «Бу менинг йўлимдир. Мен Аллоҳга билиб-ишонч ила чақираман ва менга эргашганлар ҳам. Аллоҳ покдир. Ва мен мушриклардан эмасман», деб айтинг». [Юсуф сураси 108-оят]

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: **«Ким яхшиликка далолат қилса,**

базарган инсон каби ажр олади».¹ (Имом Муслим ривояти)

Набий соллаллоху алайҳи ва саллам Али разияллоху анхуга: «Сиз орқали бир кишини Аллоҳ ҳидоят қилиши қизил туялардан яхшироқдир»,–деганлар.² (Муттафақун алайҳи)

Бу маънодаги оят ва ҳадислар кўпгина.

Аҳли иймон ва аҳли илмларнинг зиммаларига Аллоҳ таолонинг йўлига даъват қилишда кўплаган кучларини сарфлаш тушади. Хусусан, ҳавои нафслар, ҳалок қилувчи асослар, залолатга олиб боровчи шиорлар ғолиб келган, ҳидоятга чақирувчи даъватчилар озайиб, бузғунчилик ва худосизликка чақирувчилар кўпайган ҳозирги замонда яна ҳам кўпроқ масъулият юкланади.

¹ Имом Муслим «Амирлик» китобининг «Ғозига ёрдам бериш» бобида 1893-рақам билан ривоят қилган..

² Имом Бухорий «Жиҳод ва юришлар» китобининг «Бир кишини мусулмон бўлишига сабабчи бўлган кишининг фазли» бобида 3009-рақам билан ривоят қилган.

Боб

Тоат-ибодатлар билан захираланиш мустаҳаблиги ҳақида

Ҳожилар Маккадалик пайтларида Аллоҳ таолонинг зикри, тоат-ибодатлар ва солиҳ амалларни ўзларига лозим тутишлари керак. Байтуллоҳда эса намоз ва тавофни кўпайтиришлари лозим. Чунки Ҳарам худудида қилинган яхшилиқнинг савоби бир неча баробар савоби кўп ва ундаги ёмонликнинг гуноҳи эса каттароқ бўлади. Шунингдек, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга салавот ва саломаларни кўпайтириши керак.

Агар ҳожилар Маккадан чиқишни хоҳласалар, Байтуллоҳ билан охирги аҳдлари бўлиши учун видолашув тавофини қилишлари вожибдир. Фақат ҳайз ва нифос кўрган аёллар видолашмайдилар. Ибн Аббос разияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: «Одамларнинг охирги амаллари Байтуллоҳ (тавофи) бўлиши буюрилди. Фақатгина

хайзли аёлга енгиллаштирилди».¹
(Муттафақун алайҳи)

Байтуллоҳ билан видолашиб масжиддан чиқишни хоҳласа, олдига қараб юриб чиқиб кетаверади. Орқаси билан каабага юзланган ҳолда чиқишлиги шарт эмас. Чунки бу нарсa Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ҳам, саҳобалардан ҳам ривоят қилинмаган. Аксинча, бу янги чиққан бидъатлардандир. Дарҳақиқат, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Ким бизнинг буйруғимиз бўлмаган ишни қилса, у (қилган иши) рад қилингандир», деганлар.² Яна айтганларки: «(Динда) Янги чиққан ишларга яқинлашманглар! Ҳар бир янги чиққан иш

¹ Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Видолашув тавофи» бобида 1755-рақам билан ва имом Муслим ҳам «Ҳаж» китобининг «Видолашув тавофининг вожиблиги, аммо ҳайзли аёлдан соқит бўлиши» бобида 1328-рақам билан ривоят қилган.

² Имом Бухорий Нажш ҳақидаги бобда муаллақ ва имом Муслим «Ҳукмлар» китобининг «Ботил ҳукмларни йўққа чиқариш ва янги чиққан ишларни рад этиш» бобида 1718-рақам билан ривоят қилган.

бидъат ва ҳар бир бидъат залолат».¹

Аллоҳ таолодан Унинг динида собит туришни ва унга хилоф келувчи нарсалардан саломатликни сўраймиз. Албатта У Саҳий ва Карийм Зотдир.

Боб

Зиёратнинг одоб ва аҳкомлари

Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг масжидларини ҳаждан олдин ёки кейин зиёрат қилиш суннат. Чунки саҳиҳайнда Абу Ҳурайра разияллоҳу анҳудан собит бўлганки: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Менинг бу масжидимда ўқилган намоз бошқа масжидларда ўқилган намоздан минг марта яхшироқ. Магарам Масжидул Ҳаром бундан мустасно», – деганлар».²

¹ Имом Аҳмад «Шомликлар» муснадининг Ирбоз ибн Сория ҳадисиди 16694-рақам билан ва имом Абу Довуд «Суннат» китобининг «Суннатни лозим тутиш» бобида 4607-рақам билан ривоят қилган.

² Имом Бухорий «Жума» китобининг «Макка ва Мадина масжидида намоз ўқиш фазли» бобида 1190-рақам билан ва имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Макка ва Мадинадаги масжидда ўқилган намознинг фазли» бобида 1394-рақам билан ривоят қилган.

Ибн Умар разияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: «Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: «Менинг бу масжидимда ўқилган намоз бошқа масжидларда ўқилган намозлардан минг марта афзалроқ. Магарам Масжидул Ҳаром бундан мустасно».¹ (Имом Муслим ривояти)

Абдуллоҳ ибн Зубайр разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Менинг бу масжидимда ўқилган намоз бошқа масжидларда ўқилган намозлардан минг марта яхши. Магарам Масжидул Ҳаром бундан мустасно. Масжидул Ҳаромда ўқилган намоз менинг масжидимда ўқилган намоздан юз марта афзалроқ», – деганлар».² (Имом Аҳмад, Ибн Хузайма, Ибн Ҳиббон ривояти)

Жобир разияллоҳу анҳудан ривоят

¹ Имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Макка ва Мадинадаги масжидда намоз ўқиш фазли» бобида 1395-рақам билан ривоят қилган.

² Имом Аҳмад «Мадиналиклар муснади»нинг бошида Абдуллоҳ ибн Зубайр ибн Аввом ҳадисида 15685-рақам билан ривоят қилган.

қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Менинг бу масжидимда ўқилган намоз бошқа масжидларда ўқилган намозлардан минг марта яхши. Магарам Масжидул Ҳаром бундан мустасно. Масжидул Ҳаромда ўқилган намоз бошқа масжидларда ўқилган намоздан юз минг марта афзалроқ», – деганлар».¹ (Имом Аҳмад ва Ибн Можа ривояти)

Бу маънодаги ҳадислар жуда кўп.

Зиёратчи масжидга етгач ўнг оёғи билан кириши ва шундай дейиши мустаҳаб: «Бисмиллаҳ, вас-солаату вас-саламу ъалаа росулиллаҳ, Аъзузу биллаҳил-ъазийм ва биважҳиҳил-карийм, ва султониҳил-қодийм минаш-шайтони-рожийм, Аллоҳуммафтахли абвааба роҳматик».²

¹ Имом Ибн Можа «Намозга иқома айтиш ва ундаги суннат» китобининг «Масжидул Ҳаромда ўқилган намоз фазли» бобида 1406-рақам билан ривоят қилган.

² Саҳиҳ Муслим «Мусофирлар намози ва қаср қилиши» 713, сунан Насой «Масжидлар» 729, сунан Абу Довуд «Намоз» 465, суна Ибн Можа «Масжидлар ва жамоатлар» 772, муснад Аҳмад ибн Ҳанбал 5/425, сунан Доримий «Намоз» 1394.

Бу зикр бошқа масжидларга кираётиб ҳам айтилади. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам масжидларига кираётганда айтиладиган махсус зикр йўқ. Сўнгра икки ракат намоз ўқийди. Намозида хоҳлаган дунё ва охират яхшиликларини сўраб дуо қилади.

Намозини Равзаи шарифда ўқиши афзалроқ. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Уйим ва минбарим орасида жаннат равзаларидан бир равза бор», – деганлар.¹

Намоздан сўнг Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳамда икки саҳобалари Абу Бакр ва Умар разияллоҳу анҳумолар қабрларини зиёрат қилади. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам қабрларига қараб одоб билан овозини паслатиб туради. Сўнгра: «Ассалааму ғалайка яаа Расулуллоҳи ва роҳматуллоҳи ва барокаатуҳ», – деб салом беради. Бунинг далили имом Абу Довуд ҳасан санад билан Абу

¹ Имом Бухорий «Жума китобининг «Қабр ва минбар орасининг фазли» бобида 1195-рақам билан ва имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Қабр ва минбар ораси жаннат равзаларидан бир равза» бобида 1390-рақам билан ривоят қилган.

Хурайра разияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадиси. Унда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Қайси бир киши менга салом берса, саломига алик олишим учун Аллоҳ менга руҳимни қайтаради», деганлар.¹

Агар зиёратчи салом айтаётганда: «Ассалааму алайка яа Набий-йаллоҳ, ассалааму алайка яа хийротул-лоҳи мин холқиҳ. Ассалааму алайка яа саййидал-мурсалийн ва имаамил-муттақийн, ашҳаду аннака қод баллағтар-рисаалаҳ ва аддайталамаанаҳ ва насоҳтал-уммаҳ ва жааҳадта филлаҳи ҳаққо жиҳаадих», деса ҳам бўлаверади. Чунки бу сифатларнинг барчаси У зотнинг сифатларидандир. Кейин У зотга салавот айтади ва ҳақларига дуо қилади. Чунки шариатда ўрнатилган қоидалардан: У зотга салавотва саломни бирга айтишдир. Бу ҳам бўлса Аллоҳ таолонинг қуйидаги сўзига

¹ Имом Аҳмад «Кўп ҳадис ривоят қилган саҳобалар» муснадида «Абу Хурайра разияллоҳу анҳунинг қолган муснадида 10434-рақам билан ва имом Абу Довуд «Маносик» китобининг «Қабрларни зиёрат қилиш» бобида 2041-рақам билан ривоят қилган.

амал қилган равишда:

﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا

عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ [الأحزاب: 56]

«Албатта, Аллоҳ ва Унинг фаришталари Пайғамбарга салавотайтурлар. Эй иймон келтирганлар! Сиз ҳам унга (пайғамбарга) салавот айтинг ва салом юборинг». [Аҳзоб сураси 56-оят]

Сўнгра Абу Бакр ва Умар разияллоху анҳумоларга салом айтади, уларнинг ҳақларига дуо қилади ва розилик тилайди.

Ибн Умар разияллоху анҳумо агар Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ва икки соҳибларига салом берса: *«Ассаламу алайка яаа Расулаллоҳ, Ассаламу алайка яаа Абба бакр, Ассаламу алайка яаа абатааҳ»*, – деган сўздан оширмас эди.

Маъноси: «Сизга салом бўлсин ё Аллоҳнинг расули, сизга салом бўлсин ё Абу Бакр, сизга салом бўлсин эй отажон». Сўнгра кетар эди.

Бу зиёрат фақатгина эркакларга хос жорё қилинган. Аёлларга эса қабрларни зиёрат қилиш бўйича ҳеч нарсa машруъ қилинмаган. Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан собит бўлганидай: «У зот қабрларни кўп зиёрат қилувчи аёллар ва қабрларнинг устини масжид қилиб олиб устига чироқлар ёқадиганларни лаънатлаганлар».¹

Мадина шаҳрига Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг масжидларида намоз ўқиш, дуо қилиш ва шу каби бошқа масжидларда машруъ қилинган ибодатларни қилиш учун бориш юқорида зикр қилинган далиллар бўйича жоиздир.

Зиёратчи беш вақт намозни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг масжидларида ўқиши, зикр, дуо ва нафл намозларни кўп савобларга эришиш учун вақтни ғанимат билиб бажариши суннатдир.

¹ Сунан Тирмизий «Намоз» китоби 320, сунан Насоий «Жаназалар» китоби 2043, сунан Абу Довуд «Жаназалар» 3236, сунан Ибн Можа «Жаназа ҳақида келган ҳадислар» китоби 1575, Аҳмад ибн Ҳанбал муснади 1/337.

Юқорида фазилати ҳақида зикр қилинган саҳиҳ ҳадисларга кўра Равзаи шарифда нафл намозларни кўпайтириши мустаҳаб. Улардан Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ушбу сўзларини зикр қилган эдик: «Уйим ва минбарим орасида жаннат равзаларидан бир равза бор».¹

Фарз намозларга келсак, зиёратчилар ҳам бошқалар ҳам иложи борича аввалги сафларга ўтиши ва биринчи сафга муҳофаза қилиши мустаҳаб. Гарчи саф қибла томонга қўшилган қисмида бўлса ҳам. Чунки саҳиҳ ҳадисларда Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан биринчи сафга ундаш собит бўлган. Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «Агар одамлар азонда ва биринчи сафда нима борлигини билиб, кейин унга (етишиш йўлида) қуръа ташлашдан бошқа йўл топ олмасалар, албатта, қуръа ташлаган бўлар

¹ Имом Бухорий «Жума китобининг «Қабр ва минбар орасининг фазли» бобида 1195-рақам билан ва имом Муслим «Ҳаж» китобининг «Қабр ва минбар ораси жаннат равзаларидан бир равза» бобида 1390-рақам билан ривоят қилган.

эдилар», деган сўзлари.¹ (Муттафақун алайҳ)

Яна Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганларки: «Олдинга ўтинглар ва менга иқтидо қилинглари! Сиздан кейингилар сизга иқтидо қилишсин. Қайси бир қавм ортда қолаверса, охири Аллоҳ уларни орқага суриб қўяди».² (Имом Муслим ривояти)

Имом Абу Довуд Оиша разияллоҳу анҳодан ҳасан санад билан ривоят қилган: «Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Киши биринчи сафдан кечикаверади, токи Аллоҳ уни дўзахда кечиктираверади», – деганлар».³

Яна Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан собит бўлганки: «У зот асҳобларига:

¹ Имом Бухорий «Азон» китобининг «Азон айтиш учун қуръа ташлаш» бобида 615-рақам билан ва имом Муслим «Намоз» китобининг «Сафларни текислаш ва турғазиш» бобида 437-рақам билан ривоят қилган.

² Имом Муслим «Намоз» китобининг «Сафларни текислаш ва тўғирлаш» бобида 438-рақам билан ривоят қилган.

³ Имом Абу Довуд «Намоз» китобининг «Биринчи сафдан ортда қолиш макруҳлиги» бобида 679-рақам билан ривоят қилган.

«Фаришталар Раббиларининг хузурида саф тортганидек саф тортмайсизларми?!» дедилар. Саҳобалар: "Ё Расулulloҳ! Фаришталар Раббиларининг хузурида қандай саф тортишади?" дейишди. У зот: «(Фаришталар) Аввалги сафларни тўлдириб, сафда жиплашиб туришади», дедилар».¹ (Имом Муслим ривояти)

Бу маънодаги ҳадислар талайгина. Ҳадислардаги фазилат Набий соллаллоху алайҳи ва салламнинг масжидларининг кенгайтирилишидан олдинги ва кейинги ҳолатларни ҳам, бошқа масжидларни ҳам ўз ичига олади. Дарҳақиқат, Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан собит бўлганки, У зот асҳобларини сафнинг ўнг қисмида туришга ундар эдилар. Бизга маълумки, ўша пайтдаги масжидларида биринчи саф ва сафнинг ўнг қисми масжиднинг ташқи қисмида жойлашган. Шундай қилиб, бизга намозни биринчи сафда ва сафнинг ўнг томонида ўқиш

¹ Имом Муслим «Намоз» китобининг «Намозда сокин туришга буюрилгани ҳақида» бобда 430-рақам билан ривоят қилган.

Равзаи шарифда ўқилган намоздан афзаллиги маълум бўлади. Бу бобда ворид бўлган ҳадисларни тааммул қилган кишига бу нарса очик аён бўлади. Аллоҳ ўзи тавфиқ берувчи.

Ҳеч ким ҳужрага силаниши, уни ўпиши ёки тавоф қилиши мумкин эмас! Чунки бу нарса салаф солиҳлардан ворид бўлмаган, аксинча, бу мункар, бидъатдир.

Ҳеч ким Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ҳожатини ўташи, ғамини кетказиши, касалига шифо ёки шу кабиларни сўраши мумкин эмас. Чунки буларнинг барчаси фақат Аллоҳ таолодан сўралади. Ўликлардан сўраш, Аллоҳга ширк ва бошқага сиғинишга киради. Ислом дини эса икки асос устига қурилган:

Биринчиси: «Аллоҳдан бошқага сиғиниш мумкин эмас».

Иккинчиси: «Аллоҳга фақат Ўзи ва Расули соллаллоҳу алайҳи ва саллам кўрсатгандай ибодат қилиш».

«Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад У Зотнинг расули», деган сўзнинг маъноси ҳам

шу.

Шунингдек, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ҳеч ким шафоат сўраши мумкин эмас. Чунки шафоат Аллоҳ таолоники бўлиб, Ундан бошқадан сўралмайди. Аллоҳ таоло айтадики:

﴿قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا...﴾ [الزمر: 44]

«Сиз: «Барча шафоат ёлғиз Аллоҳникидир», – денг». [Зумар сураси 44-оят]

Масалан: «Аллоҳим Набиййингни менга шафоат қилдир. Аллоҳим фаришталарингни ва солиҳ бандаларингни менга шафоат қилдир. Аллоҳим мендан олдин вафот этган болаларимни менга шафоат қилдир», ва шу кабиларни айтиш жоиз. Энди ўликларга келсак, пайғамбар бўлса ҳам, пайғамбар бўлмаса ҳам улардан шафоат ҳам, бошқа нарса ҳам талаб қилиш мумкин эмас. Бу нарса шариатимизда жорё қилинмаган. Чунки ўликнинг шариат мустасно қилган амалидан бошқа амали тўхтаган.

Саҳиҳ Муслимда Абу Ҳурайра разияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: «Агар одам боласи вафот этса, унинг уч нарсадан бошқа барча амали тўхтайди: Садақаи жория, манфаат берадиган илм ёки орқасидан дуо қиладиган солиҳ фарзанд», – деганлар».

Набий соллаллоху алайҳи ва салламнинг тирикликларида ва Қиёмат куни шафоат қилишга қодир бўлганликлари учун У зотдан шафоат талаб қилиш жоиз. Ким шафоат талаб қилса, Раббиларидан шафоат сўраб бера оладилар ва бу нарса Уларга хос эмас. Аксинча, бу барчага тегишли. Муслмон киши биродарига бориб: «Фалон фалон нарса учун Раббим олдида менга шафоатчи бўл», дейиши жоиз. Маъноси: «Мени ҳаққимга дуо қил», деганидир. Кейин сўраётган нарсаси Аллоҳ сўрашга рўхсат берган нарса бўлса, дуо қилувчи Аллоҳдан сўраб бериши ва биродарини шафоат қилиши жоиз.

Қиёмат куни эса, ҳеч ким шафоат қила олмайди, магарам Аллоҳ изн бергач шафоат

қила олади. Аллоҳ таоло айтадики:

﴿...مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ...﴾ [البقرة: 255]

«Унинг ҳузурида Ўзининг изнисиз ҳеч ким шафоат қила олмас». [Бақара сураси 255-оят]

Инсоннинг ўлик ҳолатига келсак, бу хос ҳолат бўлиб, ўлимдан олдинги ҳолатини қайта тирилган ҳолатига солиштириб бўлмайди. Маййитнинг шариат истисно қилган амалидан ташқари барча амали тўхтагани ва энди у ўз амалининг гарови бўлгани учун ҳам бу солиштириш тўғри эмас. Ўликлардан шафоат талаб қилиш эса, шариат истисно қилган амаллардан эмас. Ҳеч шубҳа йўқ-ки, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафотларидан кейин барзахдаги ҳаётлари шаҳидларга қараганда комилроқ. Лекин у ҳаёт ўлимларидан олдинги ҳам, қайта тирилганларидан кейинги ҳам ҳаёт жинсидан эмас. Балки у ҳаётнинг ҳақиқатини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмайди. Шунинг учун ҳам ҳадиси шарифда айтиб ўтилдики: **«Қайси бир киши менга салом берса, саломига алик**

олишим учун Аллоҳ менга руҳимни қайтаради».¹

Бу ҳадис У зот ўлик эканликлари ва руҳлари жасадларини тарк қилганига далолат қилади. Лекин, салом берганда руҳлари жасадларига қайтади. Қўръон ва суннатда У зотнинг ўлик эканликларига далолат қиладиган матнлар маълум ва барча аҳли илмлар бунга иттифоқ қилишган. Аллоҳ таолонинг қуйидаги ояти шаҳидларнинг барзах ҳаётини йўққа чиқармаганидай Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни ўлик дегани, У зотнинг барзах ҳаётида яшаётганларини йўққа чиқармайди. Аллоҳ таоло айтадики:

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءُ عِنْدَ

رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ 169﴾ [آل عمران: 169]

¹ Имом Аҳмад «Кўп ҳадис ривоят қилган саҳобалар» муснадида «Абу Хурайра разияллоҳу анхунинг қолган муснадида 10434-рақам билан ва имом Абу Довуд «Маносик» китобининг «Қабрларни зиёрат қилиш» бобида 2041-рақам билан ривоят қилган.

«Аллоҳнинг йўлида қатл бўлганларни ўликлар деб ҳисобламанглар. Балки улар тирик, Раббилари ҳузурида ризқланмоқдалар». [Оли Имрон сураси 169-оят]

Бу масалага кенгроқ киришишимиздан мақсад, бу бобда шубҳа қилувчилар, Аллоҳни қўйиб ўликларга ибодат қилишга ва ширкка чақирганлар кўп бўлгани ҳамда ҳожат тақазо қилганидир. Аллоҳ таоло бизни ва мусулмонларни шариатга хилоф келадиган барча нарсадан саломат қилишини сўраймиз. Аллоҳу аълам.

Баъзи зиёратчиларнинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қабрлари олдида овозларини кўтаришлари ва унинг олдида узоқ туришлари шариатга хилофдир. Чунки Аллоҳ таоло умматни овозини Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг овозларидан баланд қилишидан, бир бирига дағал сўз айтгандек У зотга ҳам айтишдан қайтарган ва овозларини пасайтиришга ундаган. Аллоҳ таоло айтади:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا

تَجَهَّرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ
وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ 2 إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ
أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ 3

[الحجرات: 2-3]

**«Эй иймон келтирганлар! Овозингизни
Пайғамбар овозидан юқори кўтарманг ва
унга бир-бирингиз ила сўзлашгандек дағал
сўз айтманг, ўзингиз сезмаган ҳолда
амалларингиз ҳабата бўлиб қолмасин.
Албатта, Расулуллоҳнинг ҳузурида
овозларини пастлатганлар, ана ўшалар
Аллоҳ қалбларини тақвога имтиҳон
қилган зотлардир. Уларга мағфират ва
улкан ажр бор».** [Хужурот сураси 2-3 оятлар]

Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қабрлари олдида кўп туриш ва қайта-қайта салом айтиш тиқилинч, шовқин-сўрон ва қабрлари олдида овоз кўтарилишига сабаб бўлади. Бу эса, муҳкам оятларда келган Аллоҳ таолонинг мусулмонларга тузиб берган шариатига хилофдир. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам тириклик чоғларида ҳам,

ўлик чоғларида ҳам ҳурмат қилинишлари керак. Мўмин киши У зотнинг қабрлари олдида шаръий одобга ҳилоф иш қилиши мумкин эмас.

Баъзи зиёратчилар ва бошқалар қабрга қараб, икки қўлини кўтариб, Уларнинг қабри олдида дуо қилишлари саҳобалар ва уларга яхшилик билан эргашган салафлар йўлига ҳилоф ишдир. Аксинча, бу ишлар янги чиққан бидъатлардандир. Дарҳақиқат, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Сизлар менинг суннатим ва ортимда қолган тўғри йўлдаги, ҳаққа ҳидоят қилинган халифаларимнинг (яъни саҳобаларнинг) суннاتини маҳкам тутишингиз вожиб. Уни (суннатни) озиқ тишларингиз билан (маҳкам) тишлаб олинглар. Ишларнинг янгиларидан (янги чиққанларидан) сақланинглар. Чунки ҳар бир (диндаги) янгилик бидъатдир. Ҳар бир бидъат залолатдир», – деганлар.¹ (Имом Абу

¹ Имом Аҳмад «Шомликлар муснади»да Ирбод ибн Сария ҳадисида 16694-рақам билан ривоят қилган. Абу Довуд «Суннат» китобининг «Суннатни лозим тутиш» бобида 4607-рақам билан ривоят қилган. Саҳиҳ

Довуд ва Насойй ҳасан санад билан ривоят қилган)

Бошқа ҳадисда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар-ки: «*Ким бизнинг мана бу ишимизда ундан бўлмаган янги нарсани чиқарса у (иши) рад қилингандир*».¹ (Имом Бухорий ва Муслим ривояти) Имом Муслим якка ўзи ривоят қилган лафзда: «*Ким бизнинг буйруғимиз бўлмаган ишни қилса, у (қилган иши) рад қилингандир*», тарзида келган.

Али ибн Ҳусайн зайнул Обидин разияллоҳу анҳумо Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қабри олдида дуо қилаётган кишини кўрганларида уни бу ишдан қайтардилар ва айтдиларки: «*Мен отамдан, отам бобомдан, бобом эса Расулуллоҳ*

Бухорий «Сулҳ» китобида 2697, саҳиҳ Муслим «Ҳукмлар» китобида 1718, сунан Абу Довуд «Суннат» китобида 4606, сунан Ибн Можа муқаддимада 14, Муснад Аҳмад ибн Ҳанбал 6/256 рақам остида ривоят қилганлар.

¹ Имом Бухорий «Нажш» бобида муаллақ ҳолда ва имом Муслим эса «Ҳукмлар» китобининг «Ботил ҳукмларни бузиш ва янги чиққан ишларни рад этиш» бобида 1718-рақам билан ривоят қилган.

*соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилган ҳадисни айтиб берайми?! У зот: «Қабримни байрамга, уйларингизни эса қабрга айлантириб олманглар! Менга салавотайтинглар, албатта саломинглар қаерда бўлсанглар ҳам менга етиб келади», – деганлар».*¹ (Ҳофиз Муҳаммад ибн Абдулвоҳид Мақдисий «Танланган ҳадислар» китобида ривоят қилган)

Яна баъзи зиёратчилар қиладигандай У зотга салом бераётганда намоздагидай қилиб ўнг қўлини чап қўли устига қўйиб кўкраги устига ёки остига икки қўлини қўйиши жоиз бўлмаган кўринишлардан. У зот соллаллоху алайҳи ва салламга ҳам, бошқа подшоҳ ва амирларга ҳам бундай кўринишда салом бериш мумкин эмас. Чунки имом Ибн Ҳажар раҳматуллоҳи алайҳ Фатҳул Борий китобида уламолардан нақл қилганларидай бу кўриниш, ўзини хўр олиб хузуъ қилиш ва ибодат кўринишидир. Шунинг учун Аллоҳдан

¹ Имом Аҳмад «Кўп ҳадис ривоят қилган саҳобалар» муснадининг Абу Ҳурайра разияллоху анҳунинг қолган муснадида 8586-рақам билан ривоят қилган.

бошқанинг ҳузирида бундай туриш ярамайди. Мақсади салаф солиҳларга эргашиш ва бу мақом ҳақида тафаккур қилган киши учун бу мавзу очиқ ойдиндир.

Энди кимни таассуб, хавои нафс, кўркўрона эргашиш эгаллаб унга ғолиб келган ва салаф солиҳлар йўлига чақираётганлар ҳақида ёмон фикрда бўлса, унинг иши Аллоҳгадир. Аллоҳдан бизга ва унга ҳар доим ҳақни устун қўйишимиз учун ҳидоят ва тавфиқ беришини сўраймиз. Албатта, У Зот сўралганларнинг энг яхшисидир.

Ҳудди шундай, узоқдан туриб қабри шарифларига юз буриб, лабини қимирлатиб салом бериши ёки дуо қилиши, зикр қилинган диндаги янги ишлардандир. Мусулмон киши Аллоҳ таоло изн бермаган нарсани динида янги чиқариши мумкин эмас. Унинг бу амали динга ёндош бўлиш эмас, аксинча, динга кўпол муомалада бўлишдир. Имом Молик роҳимаҳуллоҳ бу ва бу каби амалларни инкор қилиб айтадиларки: *«Бу умматнинг охирини фақатгина аввалини ислоҳ қилган нарса ислоҳ қила олади».*

Бу умматнинг аввали Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам, ҳулофои рошидин, саҳобаи киромлар ва уларга яхшилик билан эргашганлар йўлида юриш ислоҳ қилгани бизга маълум. Шунинг учун бу умматнинг охири фақат ўшалар тутган йўлни тутса ва ўша йўлда юрса ислоҳ бўлади.

Аллоҳ таоло мусулмонларни дунё ва охиратда нажоти, саодати ва иззати бўлган нарсага йўлласин ва тавфиқ берсин. Албатта У Зот Саҳий, Каримдир.

Танбеҳ

Баъзилар ўйлагандай, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам қабрларини зиёрат қилиш вожиб эмас. Аксинча, бу амал Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг масжидларини зиёрат қилган ёки унга яқин бўлган инсонга нисбатан мустаҳабдир.

Кимки Мадинадан узоқда бўлса, қабрни зиёрат қилиш учун бориши мумкин эмас! Лекин масжиди шарифни зиёрат қилиш учун бориш суннат. Агар масжидга борса, У зотнинг

қабри шарифларини ва икки соҳибларининг қабрини зиёрат қилади. Шунда қабри шарифлари ва икки асҳобларининг зиёрати масжиди шариф сабабли машруъ қилинган бўлади. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳиҳайнда собит бўлган ҳадисга кўра, шундай деганлар: «Учта масжиддан бошқасига кўч боғланмайди: Менинг масжидим, Масжидул Ҳаром ва Масжидул Асқсо».¹

Агар кўч боғлаш У зотнинг ёки бошқанинг қабрига машруъ бўлганда умматни бунга далолат қилиб йўллаб қўяр эдилар. Чунки У зот инсонларнинг энг насиҳатгўйи, Аллоҳ таолони энг яхши таниган ва У Зотдан энг кўрқадиганидирлар. Дарҳақиқат, (динни) очиқ ойдин етказдилар. Умматларини барча яхшиликка йўлладилар ва барча ёмонликдан огоҳлантирдилар. Уч масжиддан бошқасига

¹ Имом Бухорий «Ҳаж» китобининг «Аёллар Ҳаж» бобида 1864-рақам билан ва имом Муслим ҳам «Ҳаж» китобининг «Учта масжиддан бошқасига кўч боғланмайди» бобида 1397-рақам билан ривоят қилган.

кўч боғлашдан қайтаргандан кейин ҳам қандай қилиб бошқасига кўч боғлаймиз. Яна У зот айтганлар: «Қабримни ийдгоҳ қилиб олманглар! Уйингларни қабр қилиб олманглар! Менга салавотайтинглар, албатта саловатинглар қаерда бўлсанглар ҳам менга етиб келади».¹

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қабрларини зиёрат қилиш учун бориш жоиз деган эътиқоддаги кишиларнинг сўзлари У кишининг қабрларини ийдгоҳ қилиб олишга олиб боровчи йўлдир. Бу эса Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг энг қўрққан нарсалари ғулув ва мақтовда ҳаддан ошишга олиб боради. Воқеъликда бу ҳолатга тушган кўпчиликни учратишимиз мумкин.

Қолаверса, Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қабрларига кўч боғлаш жоизлиги ҳақида ривоят қилинган ҳадисларнинг

¹ Имом Аҳмад «Кўп ҳадис ривоят қилган саҳобалар» муснадининг Абу Хурайра разияллоҳу анҳунинг қолган муснадида 8586-рақам билан ривоят қилган.

барчасининг санади заиф ва тўқимадир. Имом Дороқутний, Байҳақий, Ибн Ҳажар ва бошқа ҳофиз уламолар бу ҳадисларнинг заифлигини эслатиб ўтганлар. Бундай заиф ҳадислар учта масжиддан бошқа масжидга кўч боғлаш жоиз эмаслигига далолат қилувчи саҳиҳ ҳадисларга қарши чиқа олмайди.

Ҳурматли китобхон, билиб олишингиз ва адашиб қолмаслигингиз учун ўша тўқима ҳадисларнинг баъзисини сизга тақдим қиламиз:

1. «Ким ҳаж қилса ва мени зиёрат қилмаса, дарҳақиқат менга жафо қилибди».

2. «Ким мени ўлганимдан кейин зиёрат қилса, тириклигимда зиёрат қилгандай бўлади».

3. «Ким мени ва отам Иброҳимни бир йилда зиёрат қилса, Аллоҳ унга жаннат беришига кафилман».

4. «Ким қабримни зиёрат қилса, унга шафоатим вожиб бўлади».

Бу ва шу каби ҳадисларнинг ҳеч қайсиси

Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан собит бўлмаган.

Имом Ибн Ҳажар роҳимаҳуллоҳ «Талхис» китобида кўпгина заиф ҳадисларни ривоят қилгач: *«Бу ҳадисларнинг барча санадлари заиф»*, – деганлар.

Ҳофиз Ўқойлий: *«Бу бобдаги ҳеч нарса саҳиҳ эмас»*, – деган.

Шейхул Ислом Ибн Таймия раҳимаҳуллоҳ бу ҳадисларнинг барчаси тўқима эканлигига жазм қилган. Илмий, ҳифзий ва баҳсий томонлама шунинг ўзи кифоя.

Агар бу ҳақидаги ривоятларнинг бирортаси собит бўлганда эди, саҳобалар унга амал қилишга биздан ўзиб кетган ва бу нарсани умматга баёнлаб даъват қилган бўлар эдилар. Чунки улар анбиёлардан кейинги энг яхши инсонлар, Аллоҳ таолонинг ҳудудлари ва шариатини энг яхши билувчилар ҳамда Аллоҳ таоло ва Унинг бандаларига энг насиҳатгўй инсонлардир. Улардан бунга оид бирор нарса собит бўлмаганлиги машруъ эмаслигига далолат

қилади.

Агар булардан бирортаси собит бўлганда, зикр қилинган ҳадисларни жамлаш учун кўч боғлаш эмас шаръий зиёрат бобидан деб санаган бўлар эдик. Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло билувчироқ.

Боб

Қубо масжиди ва Бақиъ қабристонининг зиёрати мустаҳаблиги ҳақида

Саҳиҳайндаги Ибн Умар разияллоҳу анҳумонинг ҳадисларига кўра Қубо масжидини зиёрат қилиб, у ерда намоз ўқиш мустаҳаб. Ибн Умар разияллоҳу анҳумо айтадилар: *«Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қубо масжидини уловда ҳам, пиёда ҳам зиёрат қилиб, у ерда икки ракат намоз ўқир эдилар»*.¹ Саҳл ибн Хунайф разияллоҳу

¹ Имом Бухорий «Жума» китобининг «Қубо масжидига уловга миниб ва пиёда келиш» бобида 1194-рақам билан ва имом Муслим «Ҳаж китобининг «Қубо масжидининг фазли» бобида 1399-рақам билан ривоят қилган.

анхудан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Ким таҳорат олиб сўнгра Қубо масжидига келса ва унда икки ракат намоз ўқиса, Умра ажричалик савоб олади», – деганлар».¹

Бақиъ қабрларини, шаҳидлар ва Ҳамза разияллоҳу анҳуларнинг қабрини зиёрат қилиш суннат. Чунки Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларни зиёрат қилиб, уларнинг ҳақларига дуо қилар эдилар. Ҳамда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Қабрларни зиёрат қилинглари, албатта у сизга охиратни эслатади», – деганлар.² (Имом Муслим ривояти)

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам

¹ Имом Ибн Можа «Намозни қоим қилиш ва ундаги суннат» китобининг «Қубо масжиди ҳақида келган ҳадислар» бобида 141-рақам билан ривоят қилган.

² Имом Муслим «Жаназа» китобининг «Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Раббиларидан оналарининг қабрини зиёрат қилишга изн сўраганлари» бобида 976-рақам билан ва имом Ибн Можа ҳам «Жаназа» китобининг «Қабрларни зиёрат қилиш ҳақидаги ҳадислар» бобида 1569-рақам билан ривоят қилган.

асҳобларини қабрларни зиёрат қилсалар шундай дейишга ўргатар эдилар: «Мўмин ва мусулмонлардан иборат бўлган эй диёр (қабристон) аҳли, сизларга салом бўлсин! Биз Аллоҳ хоҳласа, (бир куни) сизларнинг ёнингизга келамиз. (Биздан аввал ўтганларни ҳам, кейин ўтганларни ҳам Аллоҳ раҳмат қилсин). Аллоҳдан ўзимизга ҳам, сизларга ҳам офият тилайман».¹ (Имом Муслим Сулаймон ибн Бурайданинг отасидан қилган ривоятда зикр қилган)

Имом Тирмизий Ибн Аббос разияллоҳу анҳумодан ривоят қилган ҳадисда у киши шундай деганлар: «Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадина қабрларининг олдидан ўтаётиб уларга қарадилар ва шундай дедилар: «Эй қабр эгалари! Сизларга салом бўлсин! Аллоҳ сизу бизни мағфират айласин! Сизлар биздан

¹ Имом Муслим «Жаназалар» китобининг «Қабрларга киришда нима дейилади ва унинг аҳлига қандай дуо қилинади» бобида 975-рақам билан ривоят қилган.

олдингилар ва биз эса, изинглардамиз».¹

Бу ҳадислардан бизга маълум бўлади-ки, қабрларга шаръий зиёратдан мақсад: Охиратни эслаш, ўликларга эҳсон қилиш, уларнинг ҳаққига дуо қилиш ва раҳмат тилашдир.

Қабрлар олдида дуо қилиш, эътикофга ўтириш, ҳожатларининг ўталиши, касалларига шифо, улар (ўликлар) орқали Аллоҳдан сўраш ёки уларнинг мартабаларини ўртага қўйиб сўраш каби нарсаларнинг ҳеч бирини Аллоҳ таоло ҳам, пайғамбари ҳам машруъ қилмаган ва салаф солиҳлар ҳам бундай қилмаганлар. Аксинча, бу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қайтарган ботил сўзлардандир. У зот айтадилар: «Қабрларни зиёрат қилинглари ва ботил сўзларни сўзламанглари».²

¹ Имом Тирмизий «Жанозалар» китобининг «Киши қабристонга кирганда нима дейиши ҳақида»ги бобда 1053-рақам билан ривоят қилган.

² Имом Аҳмад «Кўп ҳадис ривоят қилган саҳобалар» муснадида Абу Саид Худрий разияллоҳу анхунинг муснадида 11212-рақам билан ва имом Молик

Бу зикр қилинган амалларнинг барчаси бидъат, аммо даражалари ҳар хил. Қабрлар олдида Аллоҳга дуо қилиш, ўликни ҳаққини ёки мартабасини ўртага қўйиш каби баъзи ишлар бидъат, лекин ширк эмас. Ўликлардан дуо қилиб сўраш, улардан ёрдам сўраш каби баъзи ишлар эса катта ширк туридандир.

Бу нарсаларни йўқорида батафсил зикр қилиб ўтдик. Эътибор беринг ва эҳтиёт бўлинг. Раббингиздан ҳаққа ҳидоят ва тавфиқ сўранг! Ундан ўзга ҳидоятловчи илоҳ ва Ўзга Рабб йўқ.

Имло қилмоқчи бўлган охирги сўзимиз шу. Аввалги ҳамд ҳам, кейинги ҳамд ҳам Аллоҳ таологадир. Аллоҳнинг бандаси, расули, махлуқотларининг энг яхшисига ҳамда У зотнинг оилалари, саҳобалари ва Қиёматгача яхшилик билан уларга эргашганларга Аллоҳнинг саловати ва саломи бўлсин.

Муваттода «Қурбонликлар» китобининг «Қурбонлик гўштларини сақлаб қўйиш» бобида 1048-рақам билан ривоят қилган.

Мундарижа

Муқаддима	2
Китоб хутбаси	4
Ҳаж ва умранинг вожиблиги ҳамда уни адо этишга шошилиш ҳақидаги далиллар.....	7
Маъсият ва зулмдан тавба қилиш вожиблиги ҳақида.....	12
Ҳожи мийқотга етгач нима қилиши ҳақида	20
(Мийқот) Эҳром боғлайдиган жой ва унинг ҳудудлари	29
Ҳаж ойларидан бошқа ойда мийқотга етиб борган кишининг ҳукми ҳақида	36
Ёш боланинг ҳаж қилиши ҳукми ҳақида	41
Агар жоиз бўлса, Исломдаги ҳажининг ўрнини босадими?.....	41
Эҳромдаги кишига таъқиқланган ва рухсат берилган ишлар ҳақида	45
Ҳожи Маккага кираётиб нима қилиши, Ҳарам масжидига киргач тавоф ва шунга ўхшаш амалларни қандай бажариши ҳақида	55
Зулҳижжанинг саккизинчи куни ҳажга эҳром боғлаш ва Минога чиқиш ҳақида	68

Ҳожи наҳр куни нима қилиши афзалроқ
экани ҳақида98

Таматтуъ ёки Қирон ҳажига ният қилган
инсон қурбонлик сўйиши вожиблиги ҳақида
.....107

Ҳожилар ва бошқалар яхшиликка
буюришлари вожиблиги ҳақида110

Тоат-ибодатлар билан захираланиш
мустаҳаблиги ҳақида124

Зиёратнинг одоб ва аҳкомлари126

Танбеҳ147

Қубо масжиди ва Бақӣъ қабристонининг
зиёрати мустаҳаблиги ҳақида152

رسالة الحرمين

Ҳарамайн рисоласи

Масжидул Ҳаром ва Масжидун Набавий зиёратчилари
учун турли тиллардаги йўриқномалар

